

Katsaus

**KULTTUURIKESKUS
KRIITTINEN KORKEAKOULU**

4•1975

• KULTTUURI • POLITIIKKA • TALOUS •

KATSAUS

Julkaisija: Kulttuurikeskus Kriittisen Korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimittajat:

*Raimo Ruottu (päätoimittaja), Käppöstie
03100 Nummela, puhelin 913-22870*

*Osmo Jokinen (toimitussihteeri), Hakaniemenkatu 3 A 32,
00530 Helsinki 43, puhelin 713 212*

Toimitusneuvosto: kannatusyhdistyksen johtokunta

Tilaushinnat 1975:

22 mk/vuosikerta

11 mk/puoli vuotta

Maksun voi suorittaa postisiirtotilille 71556-0.

*Irtonumeroita à 4 mk myyvät Suomalainen kirjakauppa, Porthanian pa-
perikauppa ja Kirjavintti Helsingissä.*

Osoitteen muutokset:

*Marjaleena Ruottu, Käppöstie
03100 Nummela, puhelin 913-22870*

Kuusi numeroa vuodessa

Kolmas vuosikerta

KULTTUURIKESKUS KRIITTINEN KORKEAKOULU

Perustettu 1968

Osoite: Rudolf Steiner -koulu, Lehtikuusentie 6, 00270 Helsinki 27

Puhelin 410 141 (maanantaisin ja tiistaisin klo 17—18.30)

Sihteerit: Raimo Ruottu (pääsihteeri), Olli Ruoho (taidesihteeri)

Kulttuurikeskus Kriittisen Korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 10 mk/vuosi postisiirtotilille 168371-4.

Johtokunta: pj. Reijo Wilenius

jäsenet: Aulis Aarnio, Ilkka-Christian Björklund, Pentti Malaska, Antti-
Veikko Perheentupa (vpj.), Jussi Raumolin, Ville Repo, Eila
Sandborg, Martti Tuomola

Sihteeri: Brita Jokinen, Porvoonkatu 1 E 153,
00510 Helsinki 51, puhelin 90-735 813

HERMANN HESSE JA 1920-LUVUN KIRJALLISUUDEN AJANKOHTAISUUS

Pieni essee suuresta Hessestä

Laadittu 25. 3. 1975 pidetyn alustuksen pohjalta

Hermann Hessen tuotanto käsittelee yksilön kehitystä ja sen murrosikiä. Muutamia Hessen kirjoja sattui käteeni harrastaessani eräässä murrosiässäni kirjallisuutta melkoisella antaumuksella. Ja kukapa ei löytäisi hyviä samaistuskohteita Hessen kirjoista, varsinkin jos pyrkii ihanteellisessa nuoruudessa kohti ihanteellisia päämääriä.

Nykyään on kehittymässä jonkinlainen uusi Hesse-kultti. Hessen ajatukset ovat herättäneet voimakasta vastakaikua ensin Kauko-idässä, Japanissa ja Kauko-lännessä, Yhdysvalloissa ja sen jälkeen ”hesseismi” on levinnyt Länsi-Eurooppaan, Skandinaviaan ja saavuttanut vihdoin Ääri-pohjoisessa pienen periferia-Suomen. Ilmiö on kulttuurihistoriallisesti, vai sanoisinko kulttuuriantropologisesti, erittäin mielenkiintoinen.

Perinteisen kirjallisuudentutkimuksen helmasyntheihin kuuluu jonkinlainen ”literaattinen” sisänpäinkääntyneisyys ja vaikka viime vuosina sosiologinen ote on voimistunut tutkimuksessa, kirjallisuuden tutkimuksen erikoistuminen omaksi tieteenhaarakseen on estänyt tutkijoita asettamasta kirjallisia ilmiöitä laajoihin kulttuuriperspektiiveihin. Ja kasvava yleissivistyksen puute vaivaa lisääntyviä tutkijoita yhä enemmän ja enemmän.

Tämä essee on syntynyt toisesta kohtaamisestani Hessen kanssa. Nuoruuden monet iluusioidut ovat kadonneet ja tutkijan analyttinen ote on pyrkinyt syrjäyttämään tunteellista samaistumista. Tieto on lisääntynyt ja varsinkin tutustuminen 1920-luvun saksalaiseen ajatteluun on asettanut Hesseä oman aikansa taustaa vasten. 1920-luku on muutenkin niin monella tavalla ajankohtainen.¹

Hermann Hesse oli todellinen persoonallisuus, minuuden ruumiillistuma ja Hessen romaanien päähenkilöt heijastelivat Hessen persoonallista minää. Sinuksi pääseminen Hessen tuotannon kera vaatinee persoonallisuuden esiintymistä romaanitaiteessa käsittelevän tutkimussuuntauksen tuntemusta, mutta valitettavasti tämä tutkimussuuntaus ei ole oikein kehittynyt. Eikä sitä ole juuri ulotettu Hesseä tutkivaan ”hesseistiikkaan”.²

Hermann Hessen henkinen kypsyminen tapahtui aikana, joka synnytti myös sellaisia ajatussuuntauksia kuin kulttuurisosiologian ja filosofian antropologian. Samanaikaisesti sikisi tutkimus taiteen ajankohtaisuudesta ja eri sukupolvien maailmaan astumisen ongelmista. Hesseä voisi vaikka tarkastella kulttuurisosiologian ja filosofisen antropologian varjossa ja Hessen ajankohtaisuuksia sukupolvien maailmaanastumistutkimuksen valossa.³

ja *Die 20er Jahre. Chronologie eines turbulenten Jahrzehnts*. Dokumentation, Bildauswahl und Register von Gunter Pössinger, München 1974. Joskus ennenkin on tunnettu, että maailma kaatuu ja eletty kuin viimeistä päivää.

² Tällaista tutkimussuuntausta ovat edustaneet Frankfurtin koulukunnan taidetulkitsijat kuten Leo Lowenthal: *Literature and the Image of Man*, Boston 1957, ranskalaisen vertailevan psykologian kehittäjältä Ignace Meyersonilta (ks. esim. Meyerson (ed.): *Problèmes de la personne*, Pariisi—Haag 1973) vaikutteita saaneet tutkijat kuten Michel Zéraf: *Personne et personnage: le romanesque des années vingt aux années cinquante*, Pariisi 1969 ja heideggerilaisesti värityneet tulkitsijat kuten René Girard: *Mensonge romantique et vérité romanesque*, Pariisi 1961, mutta vain Zéraf on näistä kosketellut varsinaisesti Hesseä.

³ Kulttuurisosiologian alusta ks. Alfred Weber: *Prinzipielles zur Kulturosoziologie*, Archiv für Sozialwissenschaft 1920—1921; filosofisen antropologian ensimmäisiä teoksia Max Scheler: *Vom Umsturz der Werte*, Leipzig 1915. Sukupolvet alkoivat esiintyä taiteessa Wilhelm Pinderin teoksessa *Das Problem der Generation in der Kunstgeschichte Europas*, Berliini 1926 ja heti perään Karl Mannheim käsitteli sukupolvien tiedon sosiologiaa *Das Problem der Generationen* Archiv für Sozialwissenschaft, 1928.

¹ Tämä essee kytkeytyy valmistumassa olevaan liseniaattityöni *Biologia, antropologia, entropologia ja kaaos biosfäärissä* erityisesti toiseen lukuun 'Eräitä ajankohtaisuuksia' ja kuudennen luvun jaksoon 'Eksistentiaalisuus ja politiikka'. Kaksikymmenluvun paluusta ja paluusta kaksikymmenlukuun ks. esim. Alain Jenkins: *The Twenties*, Lontoo 1974

Hermann Hesse länsimaisen kulttuurin kriisin tulkkina

Hesse astui maailmaan aikana, jolloin modernisaatio särki raivolla perinnettä ja voitokas porvaristo ja sen vanavedessä hieman vastahakoisesti uiva työväestö julistivat edistyneeseen väistämätöntä edistymistä. Mutta herkkien sielujen filosofia ja taide huokasi epäilystä: Nietzsche nauroi ivallisesti nykyistävälle maailmalle, Dostojevski manasi riivattuja ja rikkireivittyjä sieluja päivittelemään ja päättämään päivänsä, romantikot ja ekspresionistit etsivät luonnollista ja alkuperäistä...

Myös tiede jäsensytti jo viime vuosisadan vaihteessa optimismia: suhteellisuusteoria, psykoanalyysi ja kvanttiteoria mullistivat perinteisiä edistyskellisiä aikakäsityksiä, determinismejä sekä rationalismeja. Suuri eurooppalainen sota hautasi porvarillisen uskon maailman välttämättömästä parantumisesta. Sodasta sikisi Venäjän vallankumous, perinteiset monarkiat kääntuivat, talous oli sekasorrossa ja entinen elämä tuntui kadottaneen perustansa ja merkityksensä. Nuorisolla oli sopeutumisvaikeuksia ja uusi massatuotanto sylki markkinoille massakulttuuria ja tuotemassoja.⁴

Tämän kaaioittisen maailmantilanteen heijasteena itämaiset uskonnot saivat uusia kannattajia. Myös vertailevan uskontotieteen synty osoitti uskonnollisen kiinnostuksen kasvua. Filosofissa pohdittiin yksilön heitteillejoutumista maailman sekasorrossa ja korostettiin subjektin merkitystä merkityksen luojaana. Psykiatria toi esiin ajan ja tilan patologiaa ja yksilön hajoamista.⁵

Samanaikaisesti romaanikirjallisuudessa tapahtui suuri mullistus. Uusi romaani oli yksilön yksinpuhelua tajuttomaksi käyneessä maailmassa. Romaanien henkilöt taistelivat per-

soonallisuutensa säilyttämiseksi ulkopuolisen maailman yhdenmukaistavia, massoittavia ja mieltä hajoittavia paineita vastaan. Filosofia, psykiatria ja kirjallisuus tulkitsivat kukin omilla keinoillaan mutta samansuuntaisesti kulttuurin kriisiä.⁶

Tähän maailmaan oli heitetty myös herkkä taiteilijajaksilo Hermann Hesse, joka aloitti uransa romantikkona seuraten Nietzschen ohjetta, jonka mukaan nihilistisessä maailmassa taide oli ainoa merkityksellinen elintapa. Hessen tuotannossa kuvastuu länsimaisen kulttuurin kriisi, saksalaisen porvariston kriisi, yksilön kriisi paikaltaan nyrjähtäneen maailman kaaoksessa ja kadotetun nuorison hätähuuto. Taiteilija on ikäänkuin mikrokosmos ajan makrokaoksessa.⁷

Kirjailijaelämän ja luomuksen avoliitosta

Hermann Hesse oli sopeutumaton ja omapäinen runoilijaluonne. Hän kulki kriisistä toiseen, mutta kasvoi kriiseistään kypsään itsenäisyyteen. Ristiriitoja syntyi vanhempien kanssa, koulussa, avioliitoissa ja Hessen sairaalloisuus pakotti häntä vierailemaan säännöllisesti parantolassa. Mutta pako maailmasta Sveitsin alppien kauniiseen rauhaan loi luomisvoimaa.

Saksalaisen romantiikan voimallaus on ollut paluu luontoon ja alkuperään, intialaiseen alkukotiin. Hessen äiti oli syntynyt Intiassa

⁶ Romaanin mullistuksesta erityisesti Michel Zéraf: *La Révolution romanesque*, Pariisi 1972. Joyce, Proust, Thomas Mann, Faulkner, Virginia Woolf, Kafka, Musil, Fitzgerald, Döblin, Broch, Dos Passos, Wolfe... Tämän kaksikymmenluvun suureen tajunnanvirtaan kuuluu myös puolalaisen Stanislaw Ignacy Witkiewiczin *Nienasycenie* joka "löydettiin" lännessä vasta kun se käännettiin ranskaksi nimellä *L'inassouvissement*, Lausanne 1970.

⁷ H. Stuart Hughes: *Consciousness and Society. The Reorientation of European Social Thought 1890—1930*, New York 1958 on useassa kohdin viitannut Hesseen tyypillisenä vastavirran intellektuellina. André Dabiez: *Le mythe de Faust*, Pariisi 1972 luku 5 'Faust après le romantisme' mainitsee nuoren Hessen vakaumusellisenä nietzsche-läisenä, joka pyrkii yli-inhimilliseen hyvään ja pahan ristiriidan voittamiseen... Ihmeellistä sen sijaan on, etteivät sellaiset saksalaista ekspresionismia tarkastelevat merkkiteokset kuin Silvio Vietta ja Hans-Georg Kemper: *Expressionismus*, München 1975 mainitse Hesseä, vaikka hän protestoi hyvin ekspresionistisesti modernisaatiota vastaan, esim. *Arosusi, ja Klingsor letzter Sommer* (1920) sekä *Morgenlandsfahrt* (1932) sotkevat ekspresionistisia kuvia ja surrealistista mielikuvitusta.

⁴ Norjalaisen lehtimiehen Chr. A. R. Christensenin *Verden igår og idag* suom. Maailma eilen ja tänään I—III, Helsinki 1943—1945 on loistava ja värikäs kuvaus tästä länsimaisen kulttuurin mullistuksesta. Ks. myös Herman Glaser: *Kleine Kulturgeschichte der Gegenwart*, Frankfurt a.M. 1959.

⁵ Max Weberin *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* julkaistiin Tübingenissä 1921, Joachim Wach loi ymmärtävän uskontotieteen perustoja: *Religionswissenschaft, Prolegomena zu ihrer Grundlegung*, Leipzig 1924 ja *Das Verstehen*, 3 Bände, Tübingen 1926—1932, Karl Jaspers kehitti eksistentiaalista psykiatriaa ja Martin Heidegger: *Sein und Zeit*, Halle 1927 etsi ihmisen eksistenssin perustoja.

lähetyssaarnaajan tyttärenä ja myös Hessen isä kävi lähetyksmatkalla Intiassa. Hesselillä oli näin jo kodista käsin vetoa itään ja tämä tuntemus syventyi hänen kohdatessaan romanttiset aatevirtaukset ja Friedrich Nietzschen filosofiset sinfoniat. Hesse vieraili myös itse Kauko-idässä ja lopullisesti idän symboliikka sulki Hessen syliinsä hänen kokiessaan jungilaista terapiaa Suuren eurooppalaisen sodan aikana. Tämä terapia auttoi Hesseä selviytymään kovista henkilökohtaisista ja toisaalta sodan herättämistä kärsimyksistä, jolloin uusi, henkisesti vahva ja enemmän filosofiseen pohdintaan suuntautuva Hesse heräsi henkiin.

Yksilökehityksen ja elämän suhdetta tarkastelevasta Hessestä tuli uuden filosofisen antropologian eräs kirjallinen edustaja. Uusi Hesse tulkitsi uudelleen Nietzscheä, Dostojevskiä ja Goetheä ja löysi suuren sveitsiläisen kulttuurihistorioitsija Jacob Burckhardtin. Hän pyrki vaikuttamaan Saksan sodanjälkeiseen demoralisoituneeseen ilmapiiriin ja erityisesti antamaan nuorisolle itseluottamusta.⁸

Hessen romaaneihin hiipiytyi kolmiosainen kehitysmalli, joka sai vaikutteita psykoanalyysistä ja morfologisista kehitysteorioista. Lapsi elää yhtenäisessä maailmassa, mutta kun hänelle opetetaan hyvän ja pahan merkitys, hän ikäänkuin repeytyy irti maailmasta ja alkaa kokea epätoivoa. Kolmas ja korkein aste on elämän hyväksymisen aste, jolle onnistuvat pääsemään vain nietzscheläiset hyvän ja pahan tuolla puolella olevat yli-ihmiset. Hesselillä oli jonkinlainen gnostilainen käsitys maailmasta ja totaalisuuden nostalginen äidinkohtu veti romaanihahmoja puoleensa.⁹

Tämän Hessen kehitysmallin taustalla voi

nähdä perinteellisen paternaalisen auktorirakenteen murtumisen ja uuden identiteettityhjiön synnyttämät kriisit ja luontoäidin vetovoiman. Juuri tämä on ollut myös ns. Frankfurtin koulukunnan kriittisen teorian eräs peruslähtökohta. Kapitalistinen puritanismi iskee yhteen hedonistisen nautinnon kanssa ja tässä Hesse kulkee myös Frankfurtin koulukunnan tavoin Max Weberin ja Freudin avaamien moralististen kysymyksenasettelujen vanavedessä.¹⁰

Mutta kuten suuret romaanihahmonsia Hesse pyrkii välttämään paluun äidinkohtuun ja säilyttämään oman minuutensa itsenäisenä. Nuoruuden romanttisten haaveiden jälkeen korostui jatkuvasti hesseläinen ”Eigensinnin” vaatimus, itsenäisten ratkaisujen korostus, jatkuvan itsensä kehittämisen ja toteuttamisen vaatimus. Vaikka romaanit abstrahoitivat ja symbolisoituivat, siirtyivät historiallisesta ajasta toiseen, Montagnolan puoli-erakon yli-inhimillinen iloisuus romaanin päähenkilöissä säilyi muuttumattomana ja ajattomana nirvanana. Hengen leikki ironisoi elämän peliä.

Hesse-tulkinnosta

Hesse-tulkinnat ovat seurailleet Hessen suosioita, paluita, maantieteellisiä valloituksia. Hesseä tulkittiin kaksikymmenluvun Saksassa, viime sodan jälkeisessä Saksassa, kuusikymmenluvun Yhdysvalloissa ja Ranskassa jne. Hessen luomukset tarjoavat tulkitsijoille monipuolisen aineiston: koska ne kytkeytyivät psykoanalyyysiin, voidaan tehdä erinomaisia psykoanalyttisiä tulkintoja; koska Hesse käytti mytologiaa ja symbolisia aineksia, voidaan harrastaa mytologista ja symbolista tulkintaa; koska Hessen teoksissa ilmeni eksistentiaalisia värisävyjä, voidaan soveltaa eksistentiaalisia tulkintoja ja koska Hesselillä oli kasvatuksellisia pyrkimyksiä, marxahtavat tutkijat saattavat kehittää tyytyväisinä omia Hesse-tulkintojaan. Ja koska Hesse rakasti musiikkia ja maalaustaidetta voidaan romaaneista etsiä partituureja ja kuvallisten ilmaisten maalauksellista käyttöä. Mutta tulkinnat ovat hyvin vaikeita, koska Hesse oli itsenäinen, monikykentäinen, runsaasti lukenut, nimileikkejä harrastava, eläviin henkilöihin viittaaja, ironinen itsensä kanssa varjonyrk-

⁸ Hessen elämäkerrasta ks. esim. Bernhard Zeller: *Hermann Hesse*, Reinbeck 1963, joka sisältää myös melkoisen bibliografian ”hesseistiikkaa” eli Hesse-tutkimusta. Vertailkaapa esim. Nietzschen *Zarathustraa* ja Hessen *Siddharthaa*, Dostojevskin romaanihahmoja aina kellariloukon asukista alkaen Hessen Arosuteen. Ja Goethen *Wilhelm Meisterin oppivuodet* vaikuttaa voimakkaasti Hessen pedagogisen romaanin taustalla.

⁹ Tämän kolmijakoisen kehitysmallin Hesse esitti itse artikkelissaan *Ein Stückchen Theologie* Neue Rundschau 1932 (rep. Hermann Hesse: *Mein Glaube*, Frankfurt a.M. 1972). Vrt. Leo Frobenius: *Paideuma. Umriss einer Kultur- und Seelenlehre*, München 1921 ja Carl Gustav Jung ja Karl Kerényi: *Einführung in das Wesen der Mythologie*, Zürich 1951, jotka myös esittivät dualistista polarteettia ja kehitysvaiheiden kautta vastakahdat transkendoivaa synteisiä. Ja kaiken taustalla on morfologi Goethen haamu.

¹⁰ Frankfurtin koulukunnasta ja Hessestä ks. Pierre V. Zima: *L'école de Frankfurt*, Pariisi 1974.

keilyä harrastava, maailmastavetäytyjä ja samalla poliittisesti kantaaottava.¹¹

Niinpä Hessen vaikeasti avautuva pääteos *Lasihelmipeli* sisältäneen useita päällekkäin meneviä aineksia ja teemakokonaisuuksia. Alussa on hyvin spengleriläinen näkemys luovista ja köyhistä kulttuurikausista ja nyky-maailman rappiosta. Hesse käsittelee tätä taustaa vastaan, kuinka uusi goetheläinen pedagoginen provinssi voisi pelastaa, ylläpitää ja kehittää perinteistä humanistista sivistysihannetta. Hessen perinteellinen auktoriteettia asketismia ja moraalia pohdiskeleva ongelmarakenne kiertyy taas luostarin muurien sisään. Mutta *Lasihelmipelin* kirjoitus käynnistyi samanaikaisesti kuin Hitlerin rautasaa-paspeli alkoi Saksassa. Josef Knechtin voimakas korostus ja hänen lähtönsä maailmalle opettajaksi on nähtävä Hessen yrityksenä vastata Saksan uusiin ongelmiin ja herättää uusia ihanteita kuten *Demian* romaanillaan kaksikymmenluvun alussa.¹²

Perinteellinen käsitys Hessestä todellisena taiteilijana, vuorille eristäytyneenä syvämiestiskelijänä on hieman menettänyt kaunopuheisuuttaan kun Hessen jälkeenjääneitä kirjoituksia on julkaistu. Hesse oli jyrkkä antikapitalisti, rohkea pasifisti Suuren eurooppalaisen sodan mieliala kiihottavassa hullunmyllyssä. Hän pyrki etsimään jonkinlaista kolmatta tietä kapitalismin ja kommunismin välillä. Mutta ihmisen elämisen ongelmaan ei Hessen mukaan ollut mitään matemaattista ja lopullista yhteiskunnallista ratkaisua, vaan yksityisen ihmisen tulee itse löytää oma henkilökohtainen ratkaisunsa.¹³

Eräs silmiinpistävä piirre Hessen teoksissa on niiden mieskeskeisyys. Päähenkilöt ovat miehiä ja naiset esiintyvät lähinnä jonkinlaisella mytologisella tasolla alkuaitisymboliikas-

sa ja viettelijättärinä. *Lasihelmipelin* eteerisestä rakenteesta naishahmot häipyvät kokonaan. Tämä heijastaa Hessen platonista rakkauskäsitystä, jossa henkisyys voittaa ruumiillisen.¹⁴

Hessen paluista, ajankohtaisuudesta ja vaikutuksesta

Hessen tarkoituksena oli tarjota romaaneissaan kasvatuksellista identifikaatio-projektioita uusille kadotetuille sukupolville ja hänen kirjansa ovat levinneet länsimailla sitä mukaa kuin maailma on ollut kaaoksessa. Hesse kuului itse ensimmäiseen nietzschenjälkeiseen nihilistiseen sukupolveen. Hän ratkaisi omat ongelmansa romaaneissaan ja sen jälkeen Hessen romaanit ovat ratkoneet muiden ongelmia kaksikymmenluvulla, neljäkymmenluvulla ja nykyään. Varsinainen Hessen läpimurto tapahtui kaksikymmenluvulla, jolloin viisaat näkivät selvästi länsimaisen kulttuurin joutuneen syvään kriisiin eikä kriisi ole sen jälkeen suinkaan poistunut vaan syvenee sitä mukaa kuin vuosituhannen vaihde lähestyy.

Hessen uuteen suosioon on vaikuttanut, paitsi hänen teostensa pedagoginen sanoma, myös niiden kytkeytyminen itämaiseen ajatteluun, joka on saavuttanut kasvavaa suosiota länsimaian nuorison keskuudessa. Länsimaisen ihmisen luonnon yläpuolelle kohottavan ja tuhoisan luonnonvalloitusopin sijasta etsitään jälleen paluuta luontoon ja itämaista harmoniaa. Hessen romaaneissa ilmenevä auktoriteettien ja modernin maailman kritiikki saa kasvavaa vastakaikua. Lisäksi Hessen kieli on parhaimmillaan kauniin runollista. Kirjailija Hesse ohittaa tyylikkäästi esittämistavallaan samansisältöistä sanomaa julistavat filosofit.

Hesse ei pitänyt lainkaan amerikkalaisuudesta ja eräs historian ironioista on, että Hessen uusi tuleminen on lähtöisin Yhdysvalloista, jossa nuoriso on löytänyt Hessen romaaneista epähessemäisen helppoja suitsukkeita vastakulttuuriinsa. *Arosuden* hallusinaatioihin saattoi liittyä huumeiden käyttöä, mutta Hesse on tuskin suosittellut huumeiden käyttöä henkilökohtaisten ongelmien ratkaisemiseksi.

¹¹ Bernhard Zellerin *Hermann Hesse* mt. teos bibliografia osoittaa hyvin, miten Hessen vaikutus oli suuri viime sodan jälkeisessä Saksassa, missä julkaistiin lukuisia Hessen teoksia tulkitsevia väitöskirjoja. Eräs johtava Hesse-tutkija Siegfried Unseld: *Begegnungen mit Hermann Hesse*, Frankfurt a.M. 1975 toteaa *Lasihelmipelin* uutta uskoa antavan vaikutuksen omassa elämässään. Colin Wilsonin eksistentiaalinen tulkinta *The Outsider*, Lontoo 1956 teki sivullista Hesseä Anglo-Saksissa tunnetuksi ja beatnikin ja hippieitten Yhdysvallat oli valmis vastaanottamaan Hessen ja tutkimaan Hesseä.

¹² *Lasihelmipelin* tulkintojen muuttumisesta ks. Siegfried Unseld edellä.

¹³ Hermann Hesse: *Politische Betrachtungen*, Frankfurt a.M. 1973. Vrt. Frankfurtin koulukunta ja erityisesti Erich Fromm.

¹⁴ Tämä Eros-tulkinta on saanut vaikutteita jungilaaisesta psykoanalyysistä ja itämaisesta mystiikasta. Tällaisista rakkausleikeistä ks. esim. Jerome Peignot: *Jeux de l'amour et du langage*, Pariisi 1974.

Lasihelmipelin elitistinen utopia on ihasuttanut tiedemiehiä ja esimerkiksi systeemi-teoreetikot, kyberneetikot ovat nähneet itsensä korkeamman tiedon luojina. Amerikkalaisien luonnontieteilijöiden parissa leviävä uusgnostilainen uskonnollinen liikehdintä ei myöskään lie ne kovin kaukana Hessen haavekuvista.¹⁵

Ajatus vetäytymisestä luostariin kulttuuriperimän säilyttämiseksi tulevissa katastrofeissa on myös herännyt henkiin ekologisten katastrofiennusteiden voimistuessa. Gösta Ehrensvärd: *Före — efter* (Tukholma 1971) ja Roberto Vacca: *Il medioevo prossimo venturo* (Milano 1971) ovat esittäneet luostaria parhaimpana vaihtoehtona kaaokselle (ehkä toisistaan riippumatta ja Hesseä lukematta; kuka tietää?)

Leikin ja pelin teema on virittänyt mielikuvituksen leikkiä filosofiassa, vaikei maailma olekaan nykyään kovin leikkisä tai ehkä juuri sen absurdisuus naurattaa. Mutta leikin uudelleenleikin lähtökohdat ovat kaksikymmenluvun eksistentiaalismissa ja fenomenologiassa; samoissa lähteissä, joista Hesse ammensi vaikutteitaan. Hesseä käsittelevä hesseistiikka ottanee Eugen Finkin *Spiel als Weltsymbol* -teoksen (Stuttgart 1960) ja Kostas Axelosin *Le jeu du monde* -teoksen (Pariisi 1969) *Lasihelmipelin* jatkajiksi. Varsinkin kun Hessestä on tullut profeetta, jonka majalle tehdään totisia pyhiinvaellusmatkoja, ja kun nykyiset arosudet tanssivat brutaalisti viimeisiä tangoja Pariisissa unohtaen Federico Fellinin sydämellissurrealistisen *Amorin*.

Hessen ajatuksen voimasta, rajoituksesta ja vaaroista

Hermann Hessen ajatuksen voima on juuri sen antamassa virikkeistössä itsekasvuun ja itsekehitykseen. Toisaalta Hessen kriittisen Eigensinnin korostaminen massoituvassa, byro-

kratisoituvassa ja teknokratisoituvassa maailmassa on yksilön urheata itsepuolustusta. Hesse ei ollut minkään uskonnon tai poliittisen suuntauksen kannattaja, vaan korosti yksilön oman harkinnan tarpeellisuutta ja tärkeyttä. Mutta Hesse ei halunnut olla poliittinen uudistaja tai profeetta, vaikka hän halusikin vaikuttaa maailman kehitykseen. Tällaisella filosofisen antropologian yksilön korostamisella on rajansa, sillä ihminen ei ole yksin maailmassa. Eikä Hesse juuri nähnyt muita elinkelpoisia yhteisöjä kuin luostarit. Hesse myönsi tavallaan uskonnon välttämättömäksi ihmiselle, mutta kieltäytyi visusti olemasta uuden uskonnon perustaja.

Huolimatta Hessen vastakohtien voittamispyrkimyksestä on hänen ajatuksessaan voimakas gnostilainen jäänne. Suhteessa ruumiiseen hän sai enemmän vaikutteita Jungilta kuin Freudilta ja tuntui ihannoivan luostaria ja askeesia erotismia ja juhlan kustannuksella. Mielenkiintoinen vertailukohta on Herbert Marcuse, joka on pyrkinyt ruumiin vapauttamiseen ja samalla korostanut kriittistä "Eigensinniä". Hesse ja Marcuse ovatkin halanneet toisiaan amerikkalaisnuorison synkretistisissä ajatusvirtauksissa. Ja Marcuse on vaatinut vallankumousta ihmisten vapauttamiseksi.

Lasihelmipelin elitististä luostariutopiaa voi pitää puolestaan hyvin vaarallisena ja muuttamat elitistiset, meritokraattiset ja totalitaristiset valtiot ovat saattaneet pitää Hessen kasvatusihannetta kuin omanaan. Samaan aikaan kuin Hesse julkaisi utopiansa, kirjoittivat muut voimakkaasti "Eigensinniä" puolustavat kirjailijat kuten Georges Orwell, Georges Bernados ja Arthur Koestler voimakkaan antiutopistisia romaaneja.

Hessen kirjailijaystävä ja samalla tavoin aikoinaan Sveitsissä asunut Thomas Mann kirjoitteli myöskin kaksikymmenluvulta lähtien eräänlaista filosofista antropologiaa, käsittelemällä länsimaisen kulttuurin kriisiä ja pohti uskonnollisia syntyjä syviä. Mutta Thomas Mann kirjoitti paljon raskassoutuisemmin eikä rakentanut utopioita. Viimeisessä suuressa romaanissaan *Doktor Faustus* (1947) Thomas Mann esitti suuren säveltäjän Adrian Leverkühnin elämäkerran. Päähenkilössä oli jotakin Nietzscheä ja musiikin kaikkivoipaisuuden ironisessa kritiikissään Mann lieene osunut myös Hessen *Lasihelmipelin* kaikkivoipaisiin musikaalis-utopistisiin rakenteisiin.

¹⁵ Ks. esim. Ludwig von Bertalanffy: *General System Theory*, New York 1967. *Lasihelmipeli* on "edistyksekköisenä utopiana" käännetty myös venäjäksi ja neuvostoliittolaiset kyberneetikot ovat lukeeet sitä suurella ihastuksella ks. Siegfried Unseld: *Begegnungen mit Hermann Hesse* mt. teos. Amerikkalaisesta uusgnostilaisuudesta Raymond Ruyer: *La gnose de Princeton*, Pariisi 1974. Uusgnostikot suhtautuvat halveksien hippien vulgaariin psykoanalyyysiin ja taolaisuuteen ja vaativat syvempää ja askeettisempää tietä "todelliseen" tietoon.

Kari Palonen

AATEKRIITIKON »ROOLI«

lectio praecursoria 26. 4. 1975

Jean-Paul Sartre luonnehtii teoksessaan ”Mitä kirjallisuus on?” kirjailijan yhteiskunnallista asemaa mm. seuraavasti:

”Itse asiassa kirjailijalle ei makseta palkkaa vaan hänet elätetään, hyvin tai huonosti, aikakaudesta riippuen. . . . Vain johtavat luokat voivat sallia itselleen sen ylläisyyden, että palkitsevat näin tuottamattoman ja vaarallisen toiminnan, ja jos ne sen tekevät, se johtuu sekä taktikoinnista että väärinkäsityksestä.” (Suomennos s. 78—79.)

Kirjallisuus, etenkin sartrelaisessa mielessä, voidaan käsittää aatekriitikin erikoistapaukseksi. Sartren näkemys kuvaa osuvasti yleensäkin aatekriitikon yhteiskunnallista asemaa. Kerettiläisen aatekriitikin periaatteiden kannalta olisi tietysti parempi, että kritiikki ei olisi vain hyödytöntä vaan myös vaarallista. Toisin sanoen vaikka aatekriitikolle onkin tärkeää, että hän itse onnistuu välttämään toiminnassaan vallanpitäjien asettamat hyödyllisyysvaatimukset, vielä tärkeämpää on, että hän pystyy kritiikillään horjuttamaan koko vakiintunutta valtarakennetta.

Kerettiläinen aatekriitikin tutkimusohjelma käyttää hyväksi konfliktiteoreettista perspektiiviä yhteiskuntaan. Tämän keskeiseksi periaatteeksi voidaan tulkita näkemys yhteiskunnan rakenteellisesta kaksijakoisuudesta: ihmiset ovat joko vallanpitäjiä tai alamaisia. Vallanpitäjiin kuuluvat ne, joilla on käytettävissään sanktioita, joiden avulla he saavat alamaiset noudattamaan itse hyväksymiään normeja tai yleensä toimimaan vallanpitäjien hy-

väksymien teorioiden mukaisesti. Ne sanktiot, joilla alamaiset saadaan tottelemaan, ovat samalla vallanpitäjien aseman perusteita. Keskeiset normit ja sanktiot muodostavat ”yhteiskunnan valtarakenteen”.

Aatekriitikon roolilla tarkoitetaan seuraavassa niitä kriitikon yhteiskunnalliselle asemalle asetettavia normeja, joiden avulla hän voi tehokkaasti kritikoida vakiintunutta valtarakennetta ja muita tärkeitä teorioita. Tämä rooli voidaan jakaa seuraaviin osaongelmiin:

- 1) Millaisen tulisi aatekriitikon ns. ammattikuvan olla?
- 2) Tulisiko aatekriitikon itsensä sitoutua aatteellisesti?
- 3) Millaisia vallan välineitä, sanktioita, aatekriitikolla voi olla käytettävissään?
- 4) Tulisiko olla olemassa erityistä ja erillistä aatekriitikon roolia?

Aatekriitikon ammattikuva

Oikeistolainen ryhtiliike on 1970-luvun aatekehityksen valtavirta Suomessa. Tämän ryhtiliikkeen eräs ilmenemismuoto on teknokraattisen koulutusideologian vahvistuminen entisestään — myös perinteisen oikeistolaisuuden ulkopuolella. Halutaan estää ihmisiä opiskelemasta elämää varten ja osana elämää. Opiskelusta pyritään jälleen tekemään pelkkää valmentautumista ansiotyöhön ja erikois-

Raumolin . . .

Toinen kaksikymmenluvulla länsimaisen kulttuurin kriisistä ja idän viisauden tarkastelusta Hessen tavoin lähtenyt suuri nietzscheiläinen kirjailija André Malraux palasi kolmekymmenluvun sankarillisen vallankumouskautensa jälkeen romaanissaan *Les Noyers de l'Altenburg* (1943) Leo Frobeniuksen kulttuurimorfologian rapioliolisiin pohdintoihin ja mielikuvituksellisiin museoihin.

Jos ”Eigensinnisen” ajatuksen edellytyksiä aiotaan säilyttää tarvitaan jotakin muuta kuin luostareita, museoita tai totalitarismeihin johtavia vallankumouksia. Henkiset uudistukset ovat yksinään voimattomia. Tarvitaan institutionaalis-henkisiä uudistuksia, Hessen kaltaisia kirjoittajia levittämään sanomaa. Ja enemmän ironiaa. Samalla on varottava, etteivät lasihelmet säry lyijykuulapelissä. □

tuneisiin ammatteihin. Tämän teknokratian kulmakiviä ovat opit ammattikuvista, ammatikäytännöistä, ammatti-identiteeteistä jne.

Teknokraattisen koulutus- ja yhteiskuntanäkemyksen vastustamisen kannalta hedelmällisiä ajatuksia on kiistää yhteiskunnallisen työnjaon välttämättömyys ja järkevyyt. Eräs tapa tehdä tämä on tarkastella aatekriitiikin mahdollisuuksia työnjakoyhteiskunnassa.

Erikoistuneessa sarkajakoyhteiskunnassa ei tietenkään ole mitään ns. kysyntää eikä mitään ns. funktioita aatekriitikille ja -kriitikoille. Suunnitellut aatehistorian ja -tutkimuksen viratkin voidaan nähdä korkeintaan kritiikin rauhoittamisyrityksinä, vallanpitäjien taktikointina. Itse asiassa ei ole lainkaan järkevää pohtia, millaisen yhteiskunnan vallanpitäjät voisivat käyttää tehokkaasti hyväksi aatekriittikiä. Päinvastoin tulee kysyä, miten erikoistumisen ja ammatillisuuden vaarat voitaisiin välttää siten, että mahdollisimman terävästi voitaisiin aatekriitiikin avulla vastustaa olemassaolevaa valtarakennetta.

Kerettiläisen tutkimusohjelman keskeisiä ideoita on hylätä perinnäinen positiivinen intuitio siitä, mitä "tiedolla" tarkoitetaan. Tietoa ei tule lainkaan käsittää "asiantuntemukseksi", vaan se tulee ymmärtää tiedoksi jonkin teorian pätemättömyydestä. Olennaista tietoa on sen selittäminen, miksi jokin aikaisemmin pätevänä pidetty näkemys onkin pätemätön.

Tiedon kasvu ei tällöin tarkoita tosiasioiden pinoamista eikä lainalaisuuksien löytämistä. Kysymys on ihmisten ennakkokäsitysten kumoamisesta, aikaisempien teorioiden muuttamisesta. Tiedon kasvun merkitys on tällöin olennaisesti ihmisten vaikutusmahdollisuuksien laajentamisessa. Tällaista tiedon kasvua ei suinkaan edistetä tarkoilla havainnoilla tai huolellisilla koejärjestelyillä. Tärkeintä on rohkea ja omintakeinen spekulatio väitettyjä välttämättömyyksiä, luonnollisuuksia, mahdottomuuksia ja tosiasioita vastaan. Ohjelmaksi sopii Ranskan v. 1968 vallankumouksellisten periaate: "olkaa realisteja ja vaatikaa mahdottomia".

Tällaisen tiedonkäsityksen kannalta erikoistuminen ei suinkaan edistä tiedon kasvua, vaan on sen tärkeimpiä institutionaalisia kahleita. Purova aatekriittiki vaatii vähintään ns. tieteenhaarojen raja-aitojen tahallista rikkomista. Tärkeämpää on kuitenkin ns. tieteen rajojen rikkominen ja ylittäminen. Kritiikin

tulee voida käyttää kaikkia inhimillisen ajattelun tuotteita, olivatpa nämä perinteisesti lokeroitu tieteeseen, filosofiaan, taiteeseen, uskontoon, politiikkaan tai mihin muuhun tahansa.

Elämän sarkajaon hylkääminen ei vielä romuta kaikkea erikoistumista. Voidaan ajatella toisensuuntaista, ikään kuin rengasmaista erikoistumista, mikä mahdollistaa mm. erikoistumisen aatteiden "maailman". Tätä erikoistumista voitaisiin puolustaa, jos aatteet käsitettäisiin Platonin ikuisten tai Hegelin itseliikkuvien ideoiden kaltaisiksi, ihmisille annetuiksi yksiköiksi.

Kerettiläinen tutkimusohjelma ei kuitenkaan hyväksy erikoistumista aatteisiinkaan. Se käsittää aatteet eli teorat osaksi inhimillistä toimintaa. Tällöin ne eivät ole itseriittoisia, vaan liittyvät kiinteästi ei-aatteellisiin ilmiöihin. Fysikaalisia teorioita ei voida kunnolla kritikoida perehtymättä fysikaalisiin tapahtumiin — mikä puolestaan edellyttää fysikaalisten teorioiden käyttöä ja kritiikkii. Samaa voi sanoa taideteosten ja taideteorioiden suhteista. Erikoistuminen aatteisiin estäisi myös ihmisiä tutkimasta teorioidensa vaikutuksia siihen ns. luontoon, jota ihmiset teorioidensa avulla muuttavat.

Teorioita eivät kerettiläisen näkemyksen mukaan ole ainoastaan yleiset ideat ja säännönmukaisuudet vaan myös tulkinnat tilanteen erityispiirteistä ja näiden "tosiasioista". Aatekriittiko ei tällöin voi keskittyä myöskään vain joko yleiseen tai erikoiseen, vaan kritiikin tulee koskea molempia aspekteja. Yleisiä teorioita ja historiallisen tilanteen erityispiirteitä tulee käyttää toistensa kritiikin ja kannanottojen selittämisen välineinä.

Erikoistumisen hylkääminen ei merkitse sitä, että kaikki tekisivät samaa tai että kaikki tekisivät kaikkea. Siten aatekriitikon ei tarvitse jäljitellä yli-inhimillistä ja kaikkitietävää Laplacen demonia — sekä menneisyyden että tulevaisuuden täydellinen tunteminen sulki päinvastoin pois kritiikin tarpeellisuuden ja muutosten mahdollisuuden. Erikoistumattomuudessa olennaista on mahdollisuus siirtyä yhdestä ongelmakimpusta toisiin, siitä hyvin kaukana oleviin. Siis aatekriitikon tulee esim. voida tutkia yhtä hyvin päivänpolitiikkaa kuin antiikin luonnontiedettä, sekä kiinalaisten uskontojen että renessanssin taidetta. Imre Lakatosin mukaan tutkimusohjelmien edistyneisyyden mittapuuna on se, mi-

ten suuria uusia ongelmansiirtoja niiden avulla voidaan saada aikaan.

Ammatillisuus ei ole sama kuin erikoistuneisuus, koska ammatit voivat hyvinkin olla erikoistumattomia. Pinnallisesti tuntuisi siltä, että aatekriitiikin tekeminen ammatiksi lisäisi ja tehostaisi sitä. Kuitenkin kaikkeen ammattimaiseen toimintaan liittyy urauttavia, rutinoivia ja normalisoivia vaikutuksia. Aatekriitiikin kannalta erityisen turmiollista on, että ammatillisuus erottaa aatekriittikoroolin henkilön muusta päivittäisestä toiminnasta. Tätä kärjistävät tietysti ammattimaisen ansiotyön asettaminen toimeentulon ehdoksi ja tähän liittyvä kritiikin harjoittamisen sitominen määrättyyn työaikaan ja -paikkaan.

Amatöörimäisen toiminnan edut ammattilaisuuteen verrattuna tulevat esiin selvimmin asiantuntijavallan vaarojen välttämiseksi. Vaikka kriitikko ohjelmallisesti hylkää näkemyksen tiedosta asiantuntemuksena, hänen on vaikea välttää itse omaksumasta jonkinlaisen asiantuntijan roolia. On hankalaa julistaa joka välissä, ettei itse omista tuntemusta asioista, jos joskus voi käyttää muiden silmissä saavuttamaansa asiantuntijan asemaa vakiintuneiden teorioiden tehokkaaseen romuttamiseen. Lisäksi ammatillisuus opettaa helposti vaatimaan toisilta kritiikin ehtona ongelmiin perehtyneisyyttä. Tämä taas pönkittää eriarvoisuutta yleensä ja monopolisoi kritiikkiä erityiselle aatekriittikojen ammattikunnalle, joka muiden ammattikuntien tavoin mustasukkaisesti vahtii etuoikeuksiaan. Näin se usein tahattomasti tai huomaamattaan estää kovin radikaalien kritiikkien ja omiutisten vaihtoehtojen esittämistä.

Kritiikin maksimointi vaatii siis sellaista aatekriittikon ”ammattikuvaa”, joka suuntautuu sekä erikoistumista että ammatillisuutta vastaan. Mutta tähän ei ole mikään ammattikuva vaan ammattikuvan ajatuksen vastakohta. Samalla se on vahva argumentti koko ammattikuvan ajatusta ja kaikenlaista yhteiskunnallista työnjakoa vastaan.

Aatekriittikon sitoutuneisuus

Vaatimus, että aateutkimuksen tulee olla aatekriittikkä, on paitsi metodologinen myös poliittinen kannanotto: se merkitsee asettumista alamaisten ja valtarakenteen muutosten puolelle vallassaolijoita ja vakiintuneita

teorioita vastaan. Aatekriitiikin suhteen voidaan siten yhtyä Rolf Lagerborgin teoksessa ”Moral i vardande” esittämään näkemykseen, että tutkimukseen kätkeytyy vasemmistopolitiikkaa.

Kerettiläisen tiedonkäsityksen valossa on tietenkin tärkeitä tarkkaan erottaa toisistaan positiivinen ja negatiivinen sitoutuminen. Positiivinen sitoutuminen merkitsee jonkin teorian tai teoriakimpun, kuten ns. ismin, hyväksymistä oikeaksi tai ainakin uhrausten arvoiseksi. Negatiivisessa sitoutumisessa on olennaista vallitsevien asiointilojen hylkääminen mutta useiden mahdollisten parempien vaihtoehtojen kokeilu ja jatkuva kritiikki. Positiivinen sitoutuminen on lopullista ja vaatii yhtenäisyyttä, kun taas negatiivinen sitoutuminen mahdollistaa eräänlaisen metatason sitoutumattomuuden, jättää tilaa spekulatiiville ja ristiriidoille.

Positiivisenkin sitoutuminen jonkin ismin puolesta on tietysti aatekriittikissä parempaa kuin luuloteltu sitoutumattomuus. Ismi tai teoria antaa sentään jonkinlaisen näkökulman joidenkin asioiden terävään ja valikoivaan kritiikkiin. Sen sijaan muka sitoutumaton kritiikki merkitsee lähinnä umpimähkäistä ja merkityksetöntä kritiikkiä.

Negatiivisen sitoutumisen idea on ilmaistavissa Helmut Spinnerin tavoin seuraavasti: ”Mikään ei ole niin hyvää, etteikö sitä voitaisi ja tulisi muuttaa paremmaksi”. Negatiivisesti sitoutunut aatekriittikki voi leikkiä ajatuksilla, tehdä ajatuskokeita, luoda uusia aaterakennelmia, yhdistellä eri aatetraditioiden teorioita ja rikkoa suljettuja ismejä. Spekulatiivisten aaterakennelmien ei tarvitse olla kenellekään omaksuttaviksi tarkoitettuja, riittää että ne terävöittävät toisten teorioiden kritiikkiä. Aatekriitiikin negatiivisuus ei siten suinkaan merkitse aatekriittikon passiivisuutta vaan päinvastoin juuri negativismi vaatii luovaa aktiivisuutta.

Vastakohtaisuus positiivisen ja negatiivisen sitoutumisen välillä koskee myös aatekriittikon institutionaalista toimintaa. Rakentavat instituutiot eivät ansaitse aatekriittikon sitoutumista, repiviä sen sijaan voi harkita. Kirjaimellisesti positiivinen kielenkäyttö on kuitenkin juurtunut siksi syvälle, että nykyisessä yhteiskunnassa vallitsevia oloja vastustavan instituution ajatuskin on vaikeasti ymmärrettävissä: negatiivisuuden ajatus on niin radikaali, että vallanpitäjät eivät sitä edes tajua. Sik-

si juuri olisi tärkeätä luoda negatiivisia instituutioita.

Institutionaalista sitoutumista saattaa joskus olla järkevää kokeilla puhtaasti metodologisena välineenä kritiikin tehostamiseksi. Puolueohjelmien tutkijat ovat varmaan yhtä mieltä siitä, että ohjelmien teoreettisia ja poliittisia heikkouksia näkee paremmin, jos itse joskus on mukana kirjoittamassa ohjelmia. Mutta tätä tavallaan kyynistä metodologista otetta ei voi viedä rajattomiin — jossakin vaiheessa tulevat eettiset konfliktit ohjelmien ja puolueen toiminnan sisällön suhteen sitä tärkeämmiksi.

Kaikki ihmiset, myös aatekriitikot, joutuvat elämässään tilanteisiin, joissa heidän tulee valita vain huonojen vaihtoehtojen kesken. Tällöin valinnan välttäminen tai lykkääminen, ihannevaihtoehdon löytäminen odottaen, on useimmiten pään panemista pensaaseen. Aatekriitikkojen tulee osata tehdä myös eettisiä ratkaisuja, joissa pelkkä aatekriittikki ei riitä. Vetäytyminen aatekriitikon roolin taakse on vetäytymistä inhimillisen vastuun kantamisesta.

Aatekriittikko vallan käyttäjänä

Vakiintuneen valtarakenteen vastustaminen ei tietenkään merkitse itse vallankäytön vastustusta. On tärkeätä käsittää, että ainaakaan ihmistoiminnassa ei ole mitään yleispäteviä luonnonlakeja, vaan esteet laadullisille muutoksille ovat poliittisia, valtarakenteeseen liittyviä.

Aatekriittikki voidaan käsittää erääksi vallankäytön muodoksi. Se pyrkii tekemään tehottomiksi niitä teoreettisia sanktioita, joilla vallassaolijat pyrkivät pitämään alamaiset kurissa, ts. luomaan alamaisten vastasanktioita. Tästä näkökulmasta teorioiden pätevyyden yhdeksi keskeiseksi kriteeriksi tulee asettaa niiden poliittinen sanktiovoima kussakin historiallisessa tilanteessa. Tässä valossa on erityisesti epäiltävä mitä tahansa vallanpitäjien käyttämää teoriaa. Tämä ei kuitenkaan estä alamaista käyttämään samaa teoriaa rakenteellisten muutosten vaatimuksissaan, koska sen sanktiovoima on tällöin aivan toisenlainen. Kun esimerkiksi vallanpitäjät puhuvat "moniarvoisuudesta", voidaan syystä olettaa, että tuolle teorialle annetaan konservatiivinen tulkinta. Silti useiden kilpailevien teo-

reettisten vaihtoehtojen vaatimus on hyvinkin käyttökelpoinen vallanpitäjien vastustuksessa.

Aatekriitikon käyttämä valta ei ole institutionaalista käskyvaltaa vaan pikemminkin hegemonista vastavaltaa, ts. valtaa vastustaa vallitsevaa hegemoniaa. Tätä valtaa käyttäköseen aatekriitikolla ei tarvitse olla selvää asemaa hierarkiassa — ei edes huipulla. Hän ei tarvitse pysyviä ja selvästi rajattuja "alaisia" eikä hän itse asiassa voi lainkaan "delegoida" valtaansa toisille. Tällainen vallankäyttö ei myöskään välttämättä vaadi välittömiä yhteenottoja vallanpitäjien kanssa, vaan vastustuksessa voi käyttää hyväksi näiden ajattelun jäykistymiä ja mielikuvituksen puutetta — vallanpitäjien ei suinkaan aina tarvitse ymmärtää miten ja miksi joku on pystynyt romuttamaan heidän teorioitaan. Aatekriittikki ei myöskään vaadi teknisiä laitteita eikä erityisen hiottuja tutkimustekniikoita. Siten sen harjoittaminen on periaatteessa kenelle tahansa mahdollista.

Vallankäytön muotona negativistista aatekriittikkiä voidaan siten luonnehtia varsin demokraattiseksi. Se on periaatteessa alhaalta lähtevää. Demokratisoinnin kannalta on kuitenkin tärkeätä, ettei rajoituta pelkästään teoreettiseen pätevyyskriittikkiin vaan pyritään myös saamaan yhä useammat alamaiset tietoisiksi tuosta kritiikistä. Parhaimmillaan tämä ilmenee siinä, että nämä alamaiset itse ryhtyvät ja oppivat harjoittamaan aatekriittikkiä. Voidaankin olettaa, että valtarakenteen säilyminen on keskeisesti kiinni siitä, että alamaisten valtaosa ei koskaan ole käsittänyt itsenäisen aatekriitikin ja vaihtoehtoilla spekulaation mahdollisuutta osana omaa toimintaansa.

Vallanpitäjillä on lukuisia epäsuoria keinoja estämään ihmisiä kritikoimasta niitä teorioita, joihin heidän valtansa nojaa. Näitä ovat mm. vaatimus hyödyllisestä ansiotyöstä toimeentulon ehtona, ammatillisuus ja erikoistuneisuus sekä yleensä markkinatalouden periaatteet. Ajattelun kahleina toimivat myös koti, koulu, kirkko, sotalaitos, joukkotiedotus ym. indoktrinaatioinstituutiot. Nämä kaikki ovat estäneet kritiikin mahdollisuuden käsittelemistä sekä laimentaneet kritiikkiä. Ne voivat myös sallia kritiikin vaarattomana leikinä suppealle ryhmälle muutenkin "tärähtäneiksi" katsomiaan ihmisiä.

Näiden aatekriitikin kahleiden sekä teoret-

KULTTUURIKESKUS KRIITTINEN KORKEAKOULU

Kriittisessä Korkeakoulussa järjestetään iltaisin ja viikonloppuisin luento- ja alustussarjoja sekä keskustelutilaisuuksia, joissa käsitellään ihmisen, kulttuurin ja yhteiskunnan ongelmia.

Kaikki tilaisuudet ovat avoimia ja maksuttomia. Ne pidetään yleensä Rudolf Steiner -koululla (Lehtikuusentie 6, Helsinki 27). Arkipäivisin tilaisuudet alkavat klo 19, viikonloppuisin klo 14.

Tilaisuuksissa pidettyjä esitelmiä, alustuksia ja keskusteluja julkaistaan kuusi kertaa vuodessa ilmestyvässä Katsaus-lehdessä, jonka voi tilata maksamalla vuositilausmaksun 22 mk ps-tilille 715 56-0.

SYKSYN 1975 OHJELMA

1. Onko Suomi menossa konkurssiin?

Syksyn ohjelmiston aloittaa maanantaina 29. 9. Suomen nykyisen taloudellisen tilanteen tarkastelu. — Muutama vuosi sitten pidettiin miljardin markan maksutaseen vajausta vakavana taloudellisena ongelmana. Tänä vuonna vaje tulee nousemaan lähes 10 mrd markkaan ja inflaatio on teollistuneiden maiden korkeimpia, lähes 20 % vuodessa. Työllisyys ja kasvu on toistaiseksi rahoitettu laajamittaisella lainanotolla ulkomailta, mutta velkaantumisenkin katto on tulossa vastaan. Samanaikaisesti maailmanlaajuinen lama pienentää suomalaisten tuotteiden vientiä ja se alkaa parhailleen näkyä myös työllisyyden nopeana heikkenemisenä. Monet muutkin vekselit ovat lankeamassa. Miten lähestyvästä kriisistä selvitään?

Antti-Veikko Perheentupa: *Muutoksen välttämättömyydestä*

Jussi Raumolin: *Suomen alikehittyneen talouden ylikehitys*

Seppo Lindblom: *Velkakierteestä tasapainoiseen kasvuun*

Pentti Kouri: *Maailmantalouden laman vaikutus Suomen talouteen*

2. Kansanvalta ja ydinvoima

Suomeen ollaan rakentamassa neljää ydinvoimalaa ja uusia suunnitellaan, sillä sen väitetään olevan järkevin ratkaisu kasvavan energiatarpeen tyydyttämiseen. Koska energiantuotanto on valtakunnallinen kysymys, pyrkivät viranomaiset ja voima-yhtiöt määrittämään voimalan sijoituspaikan. Helsingin seudun ensimmäistä atomivoimalaa suunnitellaan Inkoon Koppnäsiin huolimatta Inkoon kunnan ja paikallisten asukkaiden vastustuksesta. Tämän ydinvoimalan sijoituksesta näyttää olevan tulossa suuri taistelu, jossa pian nähdään ovatko kunnallinen itsehallinto ja kansalaisten demokraattiset oikeudet vaakalaudalla. Alistetaan voimalan lähellä asuvat ihmiset koko valtakunnan edun nimessä riskeihin, joiden suuruudesta ei kellään vielä ole selvää ja luotettavaa kuvaa?

Otsikolla "Kansanvalta ja ydinvoima" tarkastellaan lauantaina 4. 10. klo 14 alkaen ydinenergian edullisuutta ja sen vaihtoehtoja sekä voimalaitosten sijaintiin liittyviä ongelmia. Paikalle on kutsuttu mm. kauppa- ja teollisuusministeriön, Imatran

Voima Oy:n sekä Inkoon kunnan edustajia.

Huom! Tilaisuus järjestetään poikkeuksellisesti Helsingin ruotsalaisen työväenopiston (Svenska arbetar-instituten) tiloissa, Dagmarinkatu 3, Helsinki 10.

Jussi Raumolin: *Alueellinen demokratia ja energiapolitiikan vaihtoehdot*

Sven Petterson: *Salaillaanko Suomessa ydinvoimailoiden riskejä?*

Bo Ekstam: *Mitä mahdollisuuksia paikallisilla asukkailla on vaikuttaa atomivoimalan sijaintiin?*

Björn Palmén (Kauppa- ja teollisuusministeriö), Imatran Voima Oy:n edustaja

3. Tiedon rajat

Tiedon rajat -sarjassa pyritään kartoittamaan tieteidemme ja tietämyksemme rajoja sekä perusteita eri tieteenalojen ja aatesuuntauksien lähtökohdista käsin. Sarja käynnistyi viime keväänä viiden alustuksen voimalla, jolloin niiden saavuttama suosio osoitti aihepiirin suuresti kiinnostavan yleisöä. Tämän syksyn aikana sarjassa pidetään myös viisi alustusta, joissa näkemyksiä maailman ja tietämyksemme rajoihin tarkastellaan mm. tähtitieteen, systeemisuunnittelun, marxilais-leniniläisen maailmankatsomuksen ja uus-materialismin kanalta.

13. 10. Jaakko Tuominen: *Tähtitaivaasta ja maailmankaikkeudesta*

28. 10. S. Albert Kivinen: *Dualistinen materialismi*

10. 11. Matti Kaje: *Systeemisuunnittelun ja -ajattelun mahdollisuudet ja rajat*

8. 12. Lasse Laine: *Todellisuus inhimillisen tiedon ja kokemuksen rajoittamana*

9. 12. Antti Hautamäki: *Marxilais-leniniläinen näkemys tiedon rajoista*

4. Terveys

Eräs ajankohtainen kysymys on fluorin lisääminen vesijohtoveteen. Sen tarkoituksena on ehkäistä hammasmätää ja vahvistaa hampaita. Mahdollisesti fluorointi aloitetaan Helsingissäkin piakkoin.

Fluorointi on herättänyt kiivasta kansainvälistä keskustelua jo vuosikymmeniä. Monet asiantuntijat väittävät, että fluorin antama hyöty hampaiden hoidossa on varsin vähäinen, mutta sen käyttöön liittyy toistaiseksi tuntemattomia sivuvaikutuksia. Useissa maissa fluorointiin suhtaudutaankin nykyisin varsin varovaisesti, koska katsotaan, että sen vaarattomuutta ei ole luotettavasti todistettu. Lisäksi se on pakkolääkitystä, joka kohdistuu jokaiseen vesijohtoveden käyttäjään — lääkintä tarpeesta riippumatta.

6. 10. *Juomaveden fluorointi — terveydenhoitoa vai myrkytystä?*

Alustajat: Heikki Tala (Lääkintöhallitus), Antero Leikko (Terveydenhoidon valinnanvapaus ry.) ja Esko Heinonen (Helsingin vesilaitos)

Lääketeollisuus tuottaa ja markkinoi vuosittain lukemattomia uusia lääkkeitä, joiden mahdolliset haitalliset sivuvaikutukset saattavat ilmetä vasta pitkäaikaisen käytön jälkeen. Lääkintöhallitus

KULTTUURIKESKUS

KRIITTINEN KORKEAKOULU

Syksy 1975

SYYSKUU

- Ma 29. 9. Onko Suomi menossa konkurssiin?
Os.pääll. Antti-Veikko Perheentupa: Muutoksen välttämättömyydestä
VTK Jussi Raumolin: Suomen aliekehittyneen talouden ylikehitys
VTL Seppo Lindblom: Velkakierteestä tasapainoiseen kasvuun
Tri Pentti Kouri: Maailmantalouden laman vaikutus Suomen talouteen
- Ti 30. 9. Fil.lis. Elisa Siivonen:
Pyramidikokeet ja prana — energia ihmisen elmistössä

LOKAKUU

- La 4. 10. Kansanvalta ja ydinvoima — symposium
klo 14 VTK Jussi Raumolin: Alueellinen demokratia ja energiapolitiikan vaihtoehdot
Metsänhoitaja Sven Petterson: Salaillaanko Suomessa ydinvoimaloiden riskejä?
FM Bo Ekstam: Mitä mahdollisuuksia paikallisilla asukkailla on vaikuttaa atomivoimalan sijaintiin?
Puheenvuoroja mm. Kauppa- ja teollisuusministeriön ja Imatran Voima Oy:n edustaja
(Huom! Paikka poikkeuksellisesti: Svenska Arbetarinstitutionen (Ruotsinkielinen työväenopisto), Dagmarinkatu 3, Helsinki 10)
- Ma 6. 10. Juomaveden fluorointi — terveydenhoito vai myrkytystä? — keskustelu
Mukana mm. ylilääkäri Heikki Tala (Lääkintöhallitus), DI Antero Leikko (Terveystieteiden tutkimuskeskus), ja FM Esko Heinonen (Helsingin vesilaitos)
- Ti 7. 10. VTK Pekka Gronow:
Kansainvälinen massakulttuuri ja uusi kansanmusiikki — kulttuurihistoriallinen tarkastelu
(Musiikki ja yhteisö)
- Ma 13. 10. Prof. Jaakko Tuominen:
Tähtitaivaasta ja maailmankaikkeudesta
(Tiedon rajat)
- Ti 14. 10. FK Pekka Jalkanen:
Populaarimusiikin tutkimuksen ongelmia — 1920-luvun kotimainen populaarimusiikki
(Musiikki ja yhteisö)
- Ma 20. 10. Sten Ståhle:
Työ, palkka ja taloudellinen arvonmuodostus
- Ti 21. 10. HuK Ilkka Kolehmainen:
Kansojen musiikit ja kansanmusiikki — johdattava etnomusikologiaan
(Musiikki ja yhteisö)
- Ma 27. 10. Lääkeaineiden sivuvaikutukset ja niiden välttäminen — keskustelu
Lääk.tri Juhana Idänpää-Heikkilä (Lääkintöhallitus): Mitä kokemuksia viranomaisilla on lääkkeiden sivuvaikutuksista
Mikä on lääketeollisuuden vastuu? (Lääketeollisuuden edustaja)
Lääk.tri Pertti Pyökkänen: Tarjoavatko luontaishoidot vaihtoehdon?
- Ti 28. 10. Fil.lis. S. Albert Kivinen:
Dualistinen materialismi
(Tiedon rajat)

MARRASKUU

- Ma 3. 11. VTK Jussi Raumolin:
Byrokratisoituminen ja yhteiskunnallisten palvelujen rappeutuminen
- Ti 4. 11. Oikeusneuvos Olavi Heinonen:
Rikos ja rangaistus — Mitä rikollisuus on ja miten sitä voitaisiin vähentää?
Kommentti: Lainsäädäntöneuvos Hannu Takala
- Ma 10. 11. DI Matti Kaje:
Systeemiajattelun ja -suunnittelun mahdollisuudet ja rajat
(Tiedon rajat)
- Ti 11. 11. Tutkijaprof. Aulis Aarnio:
Laki, teko ja tavoite (Syksyn kirja)
Kommentit: prof. Reijo Wilenius ja oik.tri Juha Tolonen
- Ma 17. 11. Kansalainen ja byrokratia
Kirjailija Pekka Lounela: Ilmaiseva ihminen byrokratian rattaissa
Valt.lis. Heikki Väliö: Valtiollinen byrokratia yhteiskunnallisten palvelujen häiritsejänä
- Ti 18. 11. Sis.arkkit. Harry Moilanen:
Mitä taideteollisuus on?
Teollinen muotoilija Olli Tamminen:
Käsityöstä teolliseen tuotantoon — käsityön yhteiskunnallinen asema
- Ma 24. 11. Byrokratia ja julkinen hallinto
Os.pääll. O. E. Niitamo: Hallinnon kriisistä ja huomispäivän painajaisista
Vt.apul.prof. Krister Ståhlberg: Rationaalisuus ja tehokkuus julkisessa hallinnossa
Oik.lis. Kaarlo Tuori: Byrokratia, ohjaus ja sidoryhmät
- Ti 25. 11. Taiteilijaprof. Kai Frank:
Esine ja ympäristö — taideteollisuuden juuret kansallisessa esine- ja kulttuurissa

JOULUKUU

- Ma 1. 12. Suomalaisten identiteettikriisi — symposium
VTM Kyösti Skyttä, FM Sakari Haapaniemi ja apul.prof. Matti Sarmela
- Ti 2. 12. Sis.arkkit. Harry Moilanen:
Taideteollisuus suomalaisessa tuotantorakenteessa
- Ma 8. 12. Fil.yo. Lasse Laine:
Todellisuus inhimillisen tiedon ja kokemuksen rajoittamana
(Tiedon rajat)
- Ti 9. 12. FK Antti Hautamäki:
Marxilais-leniniläinen näkemys tiedon rajoista
(Tiedon rajat)

Huom! Mahdolliset muutokset seuraavassa Katsauksessa.
ARKIPÄIVIEN TILAISUUDET ALKAVAT KLO 19.
Kaikki tilaisuudet avoimia ja maksuttomia.
Alustuksia julkaistaan kuusi kertaa vuodessa ilmestyvässä Katsaus-lehdessä, jonka voi tilata maksamalla 22 mk (1975) ps-tilille 715 56-0.

Kulttuurikeskus Kriittinen Korkeakoulu

Osoite: Rudolf Steiner -koulu, Lehtikuusentie 6, Helsinki 27
Puh: 90—410 141 (maanantaisin ja tiistaisin klo 17—18.30)

on perustanut kortiston, johon rekisteröidään havaitut tapaukset ja sivuvaikutukset. Joutuvatko tavalliset kansalaiset olemaan lääketehtaiden ja viranomaisien koekaniineina? Miten lääkeaineiden kokeilu ihmisillä voitaisiin välttää? Onko luontais-hoito lääkkeitä turvallisempi vaihtoehto?

27. 10. *Lääkeaineiden sivuvaikutukset ja niiden välttämisen*

Juhana Idänpää-Heikkilä (Lääkintöhallitus): *Mitä kokemuksia viranomaisilla on lääkkeiden sivuvaikutuksista?*

Lääketeollisuuden edustaja: *Mikä on lääketeollisuuden vastuu?*

Pertti Pylkkänen: *Tarjoavatko luontaishoidot vaihtoehtoa?*

5. Byrokratia

Monimutkaisten, keskitettyjen hallintokoneistojen paisuminen on nyky-yhteiskunnalle tyypillinen ilmiö, jonka kanssa käsi kädessä kulkee byrokratisoituminen, virkavaltaisuuden lisääntyminen. Samalla monien yhteiskunnallisten palvelujen — kuten terveydenhuolto, kauppa, liikenne, tiedonvälitys jne. — saatavuus ja laatu näyttävät heikkenevän huolimatta niiden nopeasti kasvavista kustannuksista. Mistä tämä johtuu? Merkitseekö suunnittelun ja hallinnon kasvu samalla virkavaltaisuutta, joustamattomuutta, kenties myös tehottomuutta päätösten valmistelussa ja toimeenpanossa? Onko byrokratiasta tulossa itsetarkoitus?

Kolmena marraskuun maanantaina selvittellään byrokratian olemusta, sen nykyisiä ilmenemismuotoja yleistä yhteiskuntakehityksen taustaa vasten, sen vaikutuksia hallintoon ja yhteiskunnallisiin palveluihin eri aloilla, sekä palvelujen käyttäjien — yksilöiden ja ryhmien — vaikutusmahdollisuuksia.

3. 11. Jussi Raumolin: *Byrokratisoituminen ja yhteiskunnallisten palvelujen rappeutuminen*

17. 11. *Kansalainen ja byrokratia*

Pekka Lounela: *Ilmaiseva ihminen byrokratian ratissa*

Heikki Välihalo: *Valtiollinen byrokratia yhteiskunnallisten palvelujen häittäjänä*

24. 11. *Byrokratia ja julkinen hallinto*

O. E. Niitamo: *Hallinnon kriisistä ja huomispäivän painajaisista*

Krister Ståhlberg: *Rationaalisuus ja tehokkuus julkisessa hallinnossa*

Kaarlo Tuori: *Byrokratia, ohjaus ja sidosryhmät*

6. Taideohjelmisto

Mitä kulttuuritarpeita populaarimusiikki täyttää? Kuinka musiikin tuottantorakenne vaikuttaa tuotettuun musiikkiin ja miten se riippuu yhteiskunnan rakenteesta? Mitä on suomalainen kansanperinne ja mitä sille tapahtuu sen sekoittuessa kansainväliseen populaarimusiikkiin? Syntykö tästä uutta kansanmusiikkia? *Musiikki ja yhteisö* sarjassa kartoitetaan musiikin ja kulttuurin suhdetta. Siinä käsitellään suomalaisen ja kansainvälisen populaarimusiikin kehityksen päälinjoja kansanmusiikista nykyiseen massatuotantomusiikkiin sekä niitä ongelmia, joiden kanssa musiikintutkimus joutuu tekemisiin.

7. 10. Pekka Gronow: *Kansainvälinen massakult-*

tuuri ja uusi kansanmusiikki — Kulttuurihistoriallinen tarkastelu

14. 10. Pekka Jalkanen: *Populaarimusiikin tutkimuksen ongelmia — 1920-luvun kotimainen populaarimusiikki*

21. 10. Ilkka Kolehmainen: *Kansojen musiikit ja kansanmusiikki — johdatusta etnomusikologiaan*

Yhä suurempi osa esineistä, jotka ennen tuotettiin käsityönä, valmistetaan nykyisin teollisesti. Uudet tuotantotavat vaikuttavat työn laatuun, esineiden muotoiluun ja taideteollisuuden funktioon, sekä myös ympäristöön. Mikä on taideteollisuuden asema automatisoituvassa ja fuusioituvassa tuotannossa? Millä tavoin teollisen tuotesuunnittelijan ja työntekijän roolit muuttuvat tuotantoprosessin muuttuessa? Mikä on kansallisen esinekulttuurin asema tässä prosessissa? Mm. näihin kysymyksiin haetaan vastauksia syksyn *Taideteollisuus kohtaa ihmisen* -alustussarjassa.

18. 11. Harry Moilanen: *Mitä taideteollisuus on?*

Olli Tamminen: *Käsityöstä teolliseen muotoiluun — käsityön yhteiskunnallinen asema*

25. 11. Kai Frank: *Esine ja ympäristö — taideteollisuuden juuret kansallisessa esinekulttuurissa*

2. 12. Harry Moilanen: *Taideteollisuus suomalaisessa tuottantorakenteessa*

7. Muita tilaisuuksia

Tänä syksynä kokeilemme uudentyyppistä ohjelmamuotoa, jossa tarkastelun kohteeksi otetaan jokin äskettäin ilmestynyt merkittävä teos. Kirjan keskeisiä ajatuksia esittelee itse tekijä ja niitä kommentoi muutama alaan perehtynyt henkilö. Sarjan aloittaa Suomen Akatemian tutkijaprofessori Aulis Aarnio teoksellaan "Laki, teko ja tavoite".

11. 11. Aulis Aarnio: *Laki, teko ja tavoite*. Kommentit: Reijo Wilenius ja Juha Tolonen

Muissa tilaisuuksissa käsitellään mm. parapsykologiaa, rikollisuuden ongelmia ja suomalaisten identiteettiä.

30. 9. Elisa Siivonen: *Pyramidikokeet ja prana — energia ihmisen elimistössä*

20. 10. Sten Ståhle: *Työ, palkka ja taloudellinen arvonmuodostus*

4. 11. Olavi Heinonen: *Rikos ja rangaistus — Mitä rikollisuus on ja miten sitä voitaisiin vähentää?* Kommentti: Hannu Takala

1. 12. *Suomalaisten identiteettikriisi — symposium*. Kyösti Skyttä, Sakari Haapaniemi ja Matti Sarmela

8. INKA

Avoimien yleisötilaisuuksien ohella toimii Kriittisen Korkeakoulun puitteissa edelleen myös Inhimillisen kasvun korkeakoulu (INKA) -projekti, johon on valittu 50 vakinaista opiskelijaa. Oppilaat perehtyvät kolmena iltana viikossa mm. nykymaailman muotoutumiseen, ongelmiin ja aatevirtauksiin. Kurssiin kuuluu myös viisi taideainetta (maalaus, muovailu, musiikki, liikunta sekä puhe ja ele) sekä seminaarityöskentelyä.

Mahdollisista muutoksista ja lisäyksistä ilmoitetaan seuraavassa Katsauksessa, joka ilmestyy marraskuun alussa.

Jatkoa s. 12

loista. Komponentit ja ulottuvuudet ovat: *toimeentulo* (työpaikkojen määrä, työolot, kulutusmahdollisuudet ja työmatkat), *terveys* (terveyden säilymisen todennäköisyys ja terveyden parantamisen mahdollisuudet), *koulutus* (koulutuksen taso ja mahdollisuudet koulutukseen), *asuminen* (asuntojen määrä, asumisväljyys, asuntojen varustetaso, talotyyppi ja asuinalue-tyyppi, omistussuhde ja asumiskustannukset), *fyysinen ympäristö* (joutuminen alttiiksi saasteelle ja ympäristön käytön mahdollisuudet), *sosiaalinen toimivuus* (sosiaalisen vuorovaikutuksen määrä ja edellytykset sekä demokraattisen toimivuuden edellytykset), *liikkuminen ja tiedonvälitys, vapaa-aika ja itsensä toteuttaminen* (vapaa-ajan määrä, vapaa-ajan vietto ja itsensä toteuttamismahdollisuudet), *yhteiskunnalliset osallistumismahdollisuudet* (mahdollisuudet osallistua päätöksentekoon ja mahdollisuudet osallistua yhteisölliseen elämään), *kollektiivinen turvallisuus* (uhka joutua väkivallan tai vahingonteon uhriksi) ja *kaupalliset palvelut* (palvelusten laatu ja saavutettavuus). Osittelu on laadittu erityisesti alueellista tarkastelua varten. Näin ollen se ei sisällä monia sellaisia ulottuvuuksia, jotka muutoin olisivat keskeisiä elämisen laadun tarkastelussa.

Esitykseni pohjaa suhteellisen laajaan kirjallisuusanalyysiin, jossa olen mahdollisimman monien lähteiden pohjalta arvioinut elämisen laatua erilaisissa yhdyskunnissa. Periaatteessa on menetelty siten, että erilaisten indikaattorien perusteella on todettu alueen, yhdyskunnan tai yhdyskuntatyyppin saamat arvot suhteessa muihin alueisiin (hajonta-analyysi). Jos yhdyskuntatyyppi on saanut jollakin ulottuvuudella alhaisia arvoja, on lisäksi pyritty arvioimaan, ovatko olosuhteet ko. alueella asukkaiden kannalta ongelmalliset (mittausten realistisuuden testaus ja suhteuttaminen alueen olosuhteisiin). Läheskään kaikista ulottuvuuksista ei ole ollut käytettävissä kvantitatiivisia ja kattavia tiedostoja. Lisäksi on muistettava, että tulkinnot ovat intuitiivisia.

Helsingin seudulla elämisen laadun ongelmat ovat usein luonteeltaan erilaisia kuin muualla maassa. Työmatkat, eräät asumisen piirteet, fyysisen ympäristön käytön mahdollisuudet, liikkumismahdollisuudet ja sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytykset ovat selvästi ongelmallisempia Helsingin seudulla kuin

muissa yhdyskuntatyypeissä. Lisäksi uhka joutua väkivallan tai vahingonteon uhriksi on suurempi Helsingin seudulla kuin muualla maassa. Tällainen komponenttien ja ulottuvuuksien erillinen tarkastelu ei kuitenkaan tuo kovin paljon uutta tietoa. Elämisen laatu -tutkimusotteelle on tyyppillistä komponenttien välisten kytkentöjen ja yhtäaikaisen esiintymisen pohtiminen. On syytä tarkastella ongelmallisten olosuhteiden alueellista kasautumista.

Hyvin karkea kasautumisen tarkastelu voidaan suorittaa laskemalla yhteen ongelmalliseksi todettujen elämisen laadun ulottuvuuksien määrä.

	Ongelmalliseksi todettujen elämisen laadun ulottuvuuksien lukumäärä	Aluepreferenssiarvo, %:a väestöstä
Väestökadosta kärsivät haja-asutusalueet	13	80
Muut haja-asutusalueet	4	80
Pienet keskukset ja pienet kaupungit	0	60
Keskisuuret kaupungit	0	65
Helsingin seutu	8	30

Asetelmassa elämisen laadun rinnalle on merkitty yhdyskuntatyyppin aluepreferenssiarvo. Aluepreferenssi ilmaistaan tässä prosenttilukuna, joka kertoo kuinka suuri osa yhdyskuntatyyppien nykyisistä asukkaista haluaisi asua edelleen samassa yhdyskuntatyyppissä. Luvut perustuvat haastattelututkimuksiin (mm. Alanen ja Valkonen 1972; Kaupunkiliitto 1973), joissa on käytetty likimain samanlaisia mitta-asteikkoja. Suomessa ei ole tehty yhtään sellaista aluepreferenssitutkimusta, jossa tutkittavilla olisi ollut valittavanaan kaikki yhdyskuntatyyppivaihtoehdot. Lisäksi väestökadosta kärsiviä haja-asutusalueita ja muita haja-asutusalueita ei ole tutkittu erikseen. Prosenttiarvot ovat pyöristettyjä ja vain suuntaa antavia. Asetelman pohjalta voidaan tehdä aluepoliittisia johtopäätöksiä.

Edellä elämisen laatua on tarkasteltu alueyksikköjen keskimääräisiä olosuhteita kuvaavien tietojen pohjalta. Tällainen tarkastelu antaa usein perin harhaanjohtavia tuloksia, sillä monasti yhdyskuntien sisäiset erot ovat suurempia kuin yhdyskuntien väliset erot.

Allardtin (1973) vertailevassa pohjoismaisessa elämisen laatu tutkimuksessa havaittiin, että sosiaaliryhmittäinen tarkastelu paljasti elämisen laadun eroja voimakkaammin kuin alueellinen tarkastelu. Helsingin seutuakaan ei siis voida tarkastella minään homogeenisena alueena, vaan sen sisällä pitää tarkastella eri sosiaaliryhmien asemaa. Erityisesti alueelle vasta muuttaneiden ihmisten elämisen laadun tarkastelu on tärkeää. Muuttoliikettä käsitelleissä tutkimuksissa on yleensä havaittu, että elämisen laatu saattaa joidenkin komponenttien osalta muuton seurauksena kohota voimakkaasti, mutta samalla yksilö joutuu usein muilla elämisen laadun lohkoilla heikompaan asemaan kuin kotiseudullaan. Helsingin seudulla ei muuttaneiden elämisen laatua selvittäviä tutkimuksia ole suuremmin tehty. Näyttää kuitenkin siltä, että muuttamalla Helsingin seudulle ihmisten elämisen laatu ei välttämättä kohoa.

LÄHTEITÄ

Alanen Ilkka ja Valkonen Tapani: Raportti kehitysalueiden maaseutuväestön oloista ja asenteista. Kehitysalueiden neuvottelukunta. Asennejaosto. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 1972:4.

Allardt Erik: About Dimensions of Welfare. An Exploratory Analysis of a Comparative Scandinavian Survey. University of Helsinki. Research Group for Comparative Sociology. Research Reports n:o 1 1973.

Kaupunkiliitto: Asukkaat ja kaupunkiympäristön ongelmat. Tiivistelmä. Kaupunkipäivät 1973. Kaupunkiliiton tutkimuksia C 11.

Ora Patoharju

Ympäristöongelmat ja tila Helsingin seudulla

Ympäristönsuojelusektorin eri lohkojen kar-toittaminen on tapahtunut monelta eri poh-jalta; pääkaupunkiseudulla luodaan yhteis-työjärjestön, YTV:n puitteissa par'aikaa ympäristönsuojelupoliittista ohjelmaa, joka on koonnut alan eri sektorit seuraavaan järjes-tykseen:

1. Luonnonvarojen suojelu, hoito ja käyttö
2. Ilmansuojelu
3. Meluntorjunta
4. Jätehuolto
5. Vesiensuojelu
6. Luonnonsuojelu, kasviston ja eläimistön suojelu

7. Maisemanhoito
8. Virkistysalueet
9. Kulttuuri- ja sosiaalisen ympäristön suo-jelu
10. Asuminen ja ympäristö
11. Talouselämä ja ympäristö
12. Ympäristölle aiheutuneiden vaurioiden korvaus
13. Ympäristönsuojelun tarkastustoiminta
14. Kasvatus ympäristöhoitoon.

Näistä teknilliset kysymykset 1—5 osatta-neen hoitaa, kunhan vain resursseja, sekä va-roja että lainvoimaa olisi käytettävissä. Koh-dat 6—11 vaativat sen lisäksi yhteiskunnan suunnittelussa näihin suotuisaa asennetta, ha-lua ympäristöystävälliseen toteuttamiseen.

Asuin ympäristö on se ympäristönsuojelun osa-sektori, josta suurimmat vaikeudet Helsingin seudulla tällä hetkellä johtunevat. Suomen ruuhkautuminen Helsingin seudulle aiheuttaa — joko sellaisen asunnontarpeen, että sen tyydyttämisessä ei ole aikaa eikä mahdol-lisuuksia ajatella asuin ympäristön viihtyi-syyttä,

— tai sellaisen asuntokysynnän, että voi ra-kentaa millaisia asuinlummia hyvänsä, kenenkään perään kysymättä.

Kumpi on oikea vastaus, riippunee vastaa-jasta?

Suunnittelun urbanisoituminen

Taloudellisen hyödyn ja poliittisen vallan tavoittelu käsi-kädessä ovat johtaneet suunnit-telua urbanisoitumisen edistyessä ja yksilö on jätetty täysin tämän suunnittelun armoille — yksilön vaatimuksia tai toivomuksia ei tämä suunnittelukoneisto ole ottanut huomioon. Näin luoduissa urbaaneissa oloissa ihminen on joutunut täysin uudenlaiseen ympäristöön entisen opitun ja perinteellisen ympäristönsä sijasta.

Tietoja ja mielipiteitä asuin ympäristön laadusta ja muodostumistavoista pääkaupun-kiseudulla ei puutu, ongelman tunnistanee arkkitehdit ja yhteiskuntasuunnittelijat kir-joittavat siitä joka päivä sivukaupalla ja us-koin myös, että asunnontarvitsijakin saa täs-tä tietotulvasta niin paljon osakseen, että hänkin tunnistaa pulman.

Se mikä puuttuu asian mahdolliseksi pa-rantamiseksi, on dialogi ja myös dialektiikka.

Eri piirit eivät keskustele keskenään, rakentaja rakentaa tehokkaasti ja mahdollisimman halvalla (ja myy kalliilla), suunnittelija kirjoittaa ammattilehtiin ja yleisön palstoille, mutta mikä saisi nämä kaksi eri tahoja keskustelemaan ja väittelemään keskenään siitä, mikä olisi yleinen hyvä?

Esimerkkejä on; Helsingin osalta on jo ryhdytty projektien seurantaan; esim. Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston julkaisemassa "Seurantatutkimus Pihlajistosta" (Ksv B:4/74) todetaan monin kohdin suunnittelun ja toteutuksen ristiriidat, mutta miten tämä kerätty tieto saataisiin tulevien rakennuttajien omaksumaksi, siinä pulma.

Asuntotuotanto-ohjelma

Eräänä esimerkkinä olkoon Helsingin kaupungin oma asuntotuotanto-ohjelma, josta kaupungin ympäristönsuojelutoimikunta antoi lausuntonsa. Toimikunta esitti, että vastaisuudessa asuin ympäristön laatutavoitteet sisällytettäisiin varsinaisen ohjelman runkosaan tasavertaisina muiden ohjelman tavoitteiden kanssa. Lisäksi esitettiin, että eri tahoilla valmisteilla olevien asiaa koskevien selvitysten tultua julkaistuiksi olisi perustettava koordinaatioelin selvittämään asuin ympäristön laadun yleiset tavoitteet ja kaupungin tässä asiassa noudattama politiikka.

Tämän lausunnon antaman innoituksen perusteella pidettiin pari kokousta, jossa keskusteltiin tekeillä olevista selvityksistä ja niiden lisätarpeesta, mutta henkilökohtaisen käsitykseni perusteella eivät läsnäolleet rakentamishajelmatoimikunnan pääsihteeri, asema-kaavoittaja, julkisivujen tarkastaja ja ympäristönsuojelija puhuneet lainkaan samaa kieltä, joten dialogia ei syntynyt. Kunnan viranomaiset vetosivat rakennuslain ja Aravasäännösten rajoituksiin; nämä estivät rakentamisen yhteydessä asuin ympäristön vaatimusten huomioon oton.

Arkkitehti-lehdessä kuitenkin valtion viranomaisen on korostanut sitä, että asuin ympäristöön oleellisesti liittyvän rakennussuojelun tärkeimpänä kehittämis kohteena on kuntatason päätöksenteko.

Mittakaavan puute

Kouriintuntuvana epäviihtyisyyden ja sen aiheuttamien stressitilojen syynä pidän kau-

punki-ihmisen perspektiivin puutetta, kahdesakin mielessä:

— Hänen ajallinen yhteytensä on katkennut tai ehkäpä rajusti katkaistu kaupunkiin muuttaessa, entinen perinteinen ympäristö oli luonut turvallisuuden tunteen, esisät seurailivat ja suojelivat saunatontun muodossa talon toimia ja menneitten sukupolvien työn jäljet näkyivät kaikkialla asuin ympäristössä. Uudessa kaupunkiympäristössä puuttuvat kaikki vanhat rakennukset.

Jos joudutaan tulemaan kehitysalueelta työnhakuun tänne, on se jo sinänsä traaginen tapaus. Kaikki siteet menneisyyteen katkeavat. Uudelta halutaan vain asumismukavuudet ja suhtautuminen kaupunkimiljööseen on jopa vihamielistä — ainakaan ei osoiteta mitään mielenkiintoa kulttuuriarvoihin.

— Hänen mittakaavallinen yhteytensä ympäristöön on katkennut, ylikorkeiden kerrostalojen ja muiden betonikolossien, moottoriteiden ja tehdashallien koko ei ole suhteessa ihmisen omaan kokoon ja siksi ympäristö on hänelle vieras ja vihamielinen. Asuintalo saisi olla korkeintaan viisikerroksinen, jotta se sopisi edes jo monipolvisen kaupunkilaisen mittakaavaan, asuntoon on terveen voitava kulkea omin voimin portaita, ilman hissiä: nämä olisivat niitä oikean mittakaavan tekijöitä.

Eräs yhdyskuntasuunnittelun profeetoista, Doxiadis toteaa vuoden alussa julkaistussa haastattelussaan, että "nykykaupunkien pahin seikka on mittakaavan puuttuminen. Ensinnä sekoitetaan ihmiset ja koneet: Ensimmäisen kerran ihmiset varottavat lapsiaan poistumasta kodeistaan; hyvin varhaisessa vaiheessaan ihmistaimet saavat varoituksen kotia ympäröivistä vihollisista ja tappajista. Toiseksi epähuomaanien, yliskaalaisten rakennusten laatiminen".

Muutosshokki

Tähän Toffler'in luomaan käsitteeseen kuuluu yleensä yhteiskunnan kiihtyvät muutosprosessit, niihin sisältyvät mm. asunnon ja työpaikan vaihdokset, jotka suurimpina tunnut kehitysalueilta Ruuhka-Suomeen siirryttäessä. Muutosshokki aiheuttaa näkökulman supistumisen ajan, paikan ja toiminnan suhteen. Shokin jälkeen päätöksenteko on useim-

miten mielijohteenvaraista ja ennen kaikkea lyhytnäköistä. Muutosshokki luo hyvän pohjan kertakäyttötavaroille ja yleensä kerskakulutukselle.

Vaikka ihminen sopeutuu hetkellisesti uskomattoman hankaliin oloihin — tämä ilmeisesti on tähän asti taannut lajin olemassaolon — hän vähitellen tuhoutuu ellei luonnon lakeja noudateta — tämä on ekologinen totuus. Nopea ja yksilön vaatimukset huomiotta jättävä kaupungistuminen suistaa — jos ei muuta — mielen tolaltaan; tätä lisää uuvuttava, yksitoikkoinen työ ja kaupungistumisen mukanaan tuoma olemattomien tarpeiden luominen ja ehkä viimeksi myös epäterveet elämäntavat.

Sosiaalinen ympäristö

Sosiaalisen ympäristömme kehittäminen on jäänyt taka-alalle, vaikka sen on uusissa tutkimuksissa todettu olevan asukkaille jopa fyysistä asuinympäristöä merkittävämpi viihtyvyystekijänä.

Meidän tulisi tuntea ihmisen käyttäytymismallit paljon nykyistä paremmin osataksemme tulkita ja ennustaa miten hän tässä kerrostalo-ympäristössä toimii.

On paljon mahdollista, että hän käyttäytyy — etsii tietään — sopeutuakseen tähän uuteen ympäristöön geneettisen perintönsä koodien perusteella. Tämän käyttäytymishäkeutumisen ilmaisu on se sosiaalinen stressi ja epäsosiaalinen käyttäytyminen, joka nyky-päivän kaupunkisairaudessa ilmenee.

Eräs tyypillinen tällainen ilmiö on tungoksen aiheuttama ahdistuneisuus, jonka seurauksia rottakokein esitettynä on usein referoitu: Tungoksen kasvaessa rotat käyvät aggressiivisiksi, niiden muikin normaalikäyttäytyminen muuttuu, lisääntymismekanismit petävät ja rotista tulee homoja.

Erityisen ongelman muodostaa nopeasta kaupungistumisesta johtuva tuntemattomien ihmisten pakkoasuttaminen toistensa naapureiksi ilman valinnan ja vapaaehtoisen ryhmittymisen mahdollisuuksia. Yhteenkuuluvaisuuden ja turvallisuuden tunne sekä talkoohenki ovat arvoja, joita voidaan edistää fyysisen suunnittelun avulla. Pelkään kuitenkin, että meillä ei enää ole tähän tutkimukseen aikaa, me emme ehdi puuttua syihin vaan joudumme vain paikkailemaan seurauksia.

Suuret puut

Asuin- ja työympäristön viihtyisyyteen vaikuttavat ratkaisevasti viherluonnon määrä ja siinä ennen kaikkea suuret puut. Uusien asuma-alueiden paperilla olevat vihersuunnitelmat ja istutetut ongenvavan tapaiset taimet eivät asiaa auta, ihminen tarvitsee mittakaavaansa suuren, tuuhean puun, kotikuusen tai -koivun. Tätä on mm. Ympäristönsuojelutoimikunta korostanut laatimissaan Puidensuojeluohjeissa, jotka tähtäävät täysikasvuisten puuston säilyttämiseen kaupungin rakennustoiminnan paineesta huolimatta. Toisin paikoin tulee kuitenkin vastaan toinen perintötekijä, metsäsuomalaisen puunkaatovimma, synkkä metsä oli ennen raivattava hartiavoimin viljapelloksi ja koettiin näin muodoin vastustajana. Nykykaupungin rakentajista olisi tämä taipumus nyt saatava karsituksi.

Ekologian opetus: Ekosysteemeille on tärkeää monimuotoisuus, ihmisen luomat monokulttuurit eivät ole elinkelpoisia. Samaa on sovellettava yhdyskuntasuunnitteluun — ei urbaaneja monokulttuureja, yksitoimisia teollisuuden, liike-elämän tai asumisen keskuksia. Kaupungin pitää koostua harmoonisessa suhteessa työpaikoista ja asunnoista, liikekortteleista ja viheralueista, näin siitä saadaan viihtyisiä ja toimivia yhdyskunta.

Kaj Nyman

Ongelmien ratkaisusta

Olemme todenneet, että on tultu tilanteeseen, joka vaatii muutoksia. Tehkäämme ensin itsellemme selväksi, että muutokset voidaan saada aikaan vain poliittisen päätöksenteon kautta. Syntyneet ongelmat on tiedostettava poliittisella tasolla niin voimakkaasti, että syntyy poliittinen tarve poistaa ne.

Jos hieman kärjistetään, Helsingin seudun ihmisten ongelmat tiedostetaan politiikassa kahdella tavalla:

- kunnallispoliitikot eivät tiedosta mitään, ei ole ratkaistavia ongelmia,
- valtakunnalliset poliitikot tiedostavat sellaisiakin ongelmia, joita ei ole, ja haluavat hanakasti ratkaista ne.

Hyvät ratkaisut ovat kiven alla, vaikka todelliset ongelmat ovat ilmeiset: korkeat asu-
miskustannukset, pitkät työmatkat (jotka ve-

rottavat vapaa-aikaa) ja huono sosiaalinen toimivuus (heikko viihtyminen).

Seuraavassa tarkastellaan niitä tasoja, joilta ongelmien ratkaisua voidaan odottaa:

1. *Valtiovalta*. On enemmän kiinnostunut kehitysalueista (2 milj. asukasta) kuin Helsingin seudusta (800 000 asukasta) mutta väittää, että valtakunnan tasapuolista kehittämistä edistävästä aluepolitiikasta olisi hyötyä Helsingin seudullekin. Suhtautuminen ristiriitaista: peruselinkeinoksi katsottavaa valtion hallintoa keskitetään Helsingin seudulla samalla kun tehdään suunnitteita, jotka edellyttävät Helsingin seudun kasvun tyrehymistä. Suunnitteita käytetään esim. valtion asuntolainoja jaettaessa todellisesta tarpeesta välittämättä. Voidaan kysyä, ratkaiseeko valtiovallan toiminta yhtään Helsingin seudun ongelmista vai tehdäänkö vain uusia?

Useimmat puolueet ovat ottaneet negatiivisesti kantaa Helsingin seutuun hallitusopimuksen tapaan ("epätervettä kasvua rajoitetaan"). Seudun ongelmat eivät puolueita kiinnosta, seutu on ikään kuin kuolleessa kulkemassa Arkadian mäeltä katsottuna.

2. *Väliporras* (lääninhallitus, seutukaavaliitto). Pyrkii kuntien etujärjestöksi valtiovaltaan nähden. Voisi teoriassa olla välittävissä asemassa, mutta arvovalta-asetelmat ja sisäiset riidat tekevät toiminnan verraten tuloksettomaksi.

3. *Kunnat*. Itsehallinto on ensisijaista, suurten epäkohtien esiintymistä ei voida myöntää. Isot kunnat ovat kaukana asukkaista, kytkeytyminen elinkeinoelämään on sitä kiinteämpää. Jätetään ratkaisematta tavoiteristiriita: paljon asuntoja vai hyvää asumista.

4. *Kuntien välinen yhteistyö*. Heijastaa kuntien asenteita, vaikka teoriassa olisi edellytyksiä rehellisempään peliin. Kunnat eivät ole antaneet YTV:lle valtuuksia keskustella suoraan valtiovallan kanssa, mikä muuten saattaisi olla hedelmällinen lähtökohta.

5. *Kuntien suunnittelijat*. Kertovat asian tuntijoina päätöksentekijöille mikä on hyväksyttävissä, mikä ei, ja käyttävät siinä mielessä tosiasiallista valtaa. Voivat kuitenkin vaikuttaa vain suunnitelmiin, ei toteutukseen.

6. *Tutkimuslaitokset*. Tuottavat parhaassa tapauksessa oikeata tietoa seudun ongelmista, mikä joissakin tapauksissa voi vaikuttaa päätöksentekoon ja suunnitteluun.

7. *Asukkaat ja heidän järjestönsä*. Ainoat oikeat asiantuntijat. Esim. Enemmistö ry. on

tehnyt paljon liikenneongelman tiedostamisen hyväksi. Järjestöjä on paljon ja tiedotusvälineet välittävät mielellään heidän sanomansa. Näyttää jopa siltä, että runsaan ja kärkevän tiedottamisen takia arvostelu ei mene enää perille. On totuttu siihen, että päätöksentekijät eivät reagoi kritiikkiin. Asukkailla ei itse asiassa olekaan mitään tosiasiallista valtaa (muulloin kuin vaalien aikana).

Niillä tahoilla, jotka voisivat tehdä jotakin ongelmien ratkaisemiseksi, ei näytä olevan selvää pyrkimystä tähän suuntaan. Seudun ongelmat tosin pujahtavat välillä esiin politiikassa — niistä kun on hyvä tehdä politiikkaa. Mutta ongelmia aiheuttavat voimat vaikuttavat taustalla muuttumattomina: markkinataloudessa kansantalouden dynaaminen keskusalue ei voi olla ensisijaisesti miellyttävä asuinpaikka. Selvemmin kuin muualla ilmenee täällä, miten ihmiset on alistettu palvelemaan taloudellista kasvua.

Ydinkysymys onkin siinä, kuinka pitkälle voidaan jatkaa tätä ihmisen alistamista. Yhteiskuntajärjestelmästä riippumatta raja tulee vastaan ennemmin tai myöhemmin. Jos se tulee kielteisenä hyvin toimeen tulevat muutuvat pois ja jättävät muut entistä syvempään kurjuuteen. Myönteinen vaihtoehto olisi sellainen, että joku sanoisi: "Tähän mutta ei pidemmälle". Valtion viranomaisten velvollisuutena on valvoa, ettei kohtuuttomia ongelmia pääse syntymään. Eräänä osoituksena viranomaisten valppaudesta voidaan nähdä sisäasiainministeriön v. 1974 alussa pääkaupunkiseudun kunnille lähettämä kirje, jossa puututtiin pääkaupunkiseudun yhdyskuntarakenteen hajoamiseen ja siitä aiheutuviin ongelmiin ja esitettiin ryhtymistä toimenpiteisiin tasapainoisen yhdyskuntarakentamisen kehittämiseksi. □

"Informaatorijähdys"-symposiumin alustukset ja keskustelu on nyt saatavissa 80-sivuisena kirjasena, joka ilmestyy lokakuun alussa. Kirjoittajat Ville Repo, Matti Bergström, Kaarle Nordenstreng, Martti Tiuri, Kauko Sipponen, Seppo Tikka, Olli Varho, Simopekka Nortamo, Hannu Taanila, Elina Simonen ja Eino S. Repo. Hintaa 10 mk (+ postikulut). Tilaukset osoitteella: Kriittinen Korkeakoulu, Lehtikuusentie 6, 00270 Helsinki 27.

Ulla Sinkkanen

Vastakulttuuria vai ei

Huhtikuisena sunnuntaina (27. 4.) järjestettiin Kriittisellä Korkeakoululla vastakulttuuripäivä, jonka tarkoituksena oli esitellä Suomessa nykyään vaikuttavia ns. vastakulttuurin ilmiöitä, näiden liikkeiden olemusta ja tarkoituksia. Tilaisuutta oli edeltänyt kaksi luentoa, Jussi Raumolinin "Historian vastakulttuurit" ja Juha Pentikäisen "Uskonnolliset vastakulttuurit". Itse vastakulttuuripäivä oli suunniteltu vapaamuotoiseksi, happeningin tyyppiseksi, jolloin kaikkea olisi voinut tapahtua tai olla tapahtumatta yhtäaikaan eikä "esiintyjien" olisi tarvinnut seistä korokkeella — tyyliin yksi puhuu ja sata kuuntelee.

Koolle oli kutsuttu sekalainen joukko ryhmittymiä: Oraan Suojelijat, Syndicate Press, Ympäristökeskus, Ananda Marga, Fågel Fenix, Anarkisteja, Record Singers, Interplanetaristit, Akupunktikoita. Jo valmisteluvaiheessa näytti siltä, että tilaisuus voi luiskahtaa markkinatoriksi; osallistuvien ryhmien piirissä oli harvassa henkilöitä, jotka olisivat olleet valmiit keskustelemaan ja väittelemään, esittelemään julkisesti omaa näkemystään tai kritisoi-maan toista. Osittain tämä oli jo alunperin selvää, suurin osa ryhmistä on enemmän sisään- kuin ulospäinsuuntautuneita. Sitäpaitsi äänekäs ja itseään mainostava vastakulttuuri on pian entinen vastakulttuuri tai sitten siitä kehittyä enemmistö-kulttuuri.

Paikalle saapunut yleisö oli melko passiivista. Tai pikemminkin siitä muodostui passiivinen kokonaisuus virikkeiden puutteessa; asiaan vaikuttivat myös sellaiset tekijät kuin vakiintuneet käytäytymisnormit, pelko arvokkuuden menetyksestä, epätietoisuus, uteliaisuus joka ei puhkea rohkeudeksi ottaa selvää ja osallistua, jne. Pieni provo-kaatio tai huolellisesti vastatoimenpiteiden suunnittelu olisi voinut kääntää suhdanteet edullisiksi. Ehdottoman positiivisena puolena on pidettävä kuitenkin sitä, että näin monenlaiset ryhmittymät ja eri ajatusmaailmoja edustavat ihmiset saatiin kokoon, että oli halua yrittää synnyttää jotakin. Mitä, jäi monille varmaan loppuun asti epäselväksi.

Vastakulttuuri, counter culture, underground, omaa hyvin hentoiset juuret suomalaisessa maaperässä. Läntisen maailman virtauksia on seurattu hipeistä jeesusteluun ja menty vuoroin kadulle sissi-

sotaa yrittämään tai takaisin luontoon. Tajuntaa on yritetty räjäyttää yhdellä jos toisellakin tavalla, yrittäjä ja itämainen mystiikka on myynyt hyvin. Ylikansallisissa raameissa on tosin syntynyt ituja jostain omaperäisestään, kultaisella kuusikymmenluvulla pyöri mm. legendaarisen Ultran ympärillä koko joukko raivopäisiä idealisteja, joilla oli lääkkeet asiaan kuin asiaan. Suhtautuminen ympäröivään todellisuuteen lähti kuitenkin suurimmaksi osaksi vanhan kiinalaisen sananlaskun pohjalta "herra, tee maailmasi paremmaksi — ja aloita minusta". Itsensä luotaamisessa ja sisäavaruusiensa retkillä jotkut taisivat mennä niin syvälle, etteivät ole sen koommin palanneet.

Tämänhetkinen tilanne sen läpileikkauksen valossa, mitä salissa nähtiin tuona huhtikuun sunnuntaina, näyttää osittain olevan juuttunut paikoilleen. Uudistava potentiaali on liukunut poliittisten järjestöjen huostaan, joista varsinkin ASS on AA-liikkeen lailla kerännyt helmaansa ensimmäisten hippiaatteiden elähdyttämiä, huumeisiin ihastuneita vetäytyjiä, joille köyden pää tuli nopeammin käteen kuin luulivatkaan.

Ryhmistä muista poikkeavat olivat akupunktion ja siihen liittyvän maailmankuvan parissa puuhailevat sekä Ympäristökeskus, joka on kiinnittänyt huomiota lähinnä ympäristön suojeluun, varsinkin ydinvoimaan. Nämä kaksi eivät vajaan miehityksellä tulleet tilanteessa kovinkaan hyvin esille. Samoin anarkistit tahtoivat jäädä muiden osanottajien varjoon, mutta heidän edustuksensa ja panoksensa tapahtumaan toivottavasti auttoi hälventämään edes joitakin vääriä käsityksiä ja epäluuloja tämän ajatussuunnan suhteen. Tosin on huomattava, että ruotsinkielisen ryhmittymän Fågel Fenixin ja individuaalianarkistien lisäksi jäi puuttumaan eräs ulottuvuus, ne anarkistit, joiden maailmankatosus lähenee poliittista vasemmistoa. Heitäkin luultavasti on vielä hengissä.

Anarkistien ohella edusti Oraan Suojelijat paikalla olleista kokonaisvaltaisinta näkemystä elämän kenttään. Oraan Suojelijat, jotka ylläpitävät kasvitarvintolaa ja teehuonetta Helsingissä, ovat, päinvastoin kuin ensi silmäyksellä näyttäisi, kiinnostuneita muustakin kuin ruokataloudesta. Tasapainoinen ruokavalio on vain yksi osa tiellä harmoniaan ja mielekkääseen elämään. Olkoonkin että Rousseaulainen luontoon palaaminen ja yksinkertaisen elämän ihannointi, joka näyttää väreilevän ilmassa, saattaa tuoda mukanaan naivistisia piirteitä.

Suurimmalla väkivahvuudella oli paikalle saapunut Syndicate Press, joiden osuus jäikin sitten kvantitatiiviselle tasolle kvalitatiivisen sijasta. Syndicate Pressin nimen ympärillä on aivan turhaan ollut

jonkin asteen gloriata, nykyiset kuviot näyttävät olevan vanhaa keittoa vedellä laimennettuna. Varsinkin huumekeskustelu ja psykedeelisillä elämyksillä intoilu tuntuu jo lievästi sanoen tympäiseltä. Syndikaatin esittämiä lyhytfilmejä en henkilökohdaisesti ehtinyt nähdä, mutta ne näyttivät herättävän runsaasti kiinnostusta. Ainakin idea pidemmässä filmissä tuntui hyvältä; kun syndikaatti sai hädän huoneistostaan Mikonkadulla, se teki häätilanteesta happeningin ja purkitti tunnelmat nauhalle.

Yleinen kiinnostus kohdistui myös päivän loppuvaiheessa Ananda Marga -nimisen joogajärjestön paikalle tuottamaan joogiin, joka oli hiljattain saapunut maahamme Tanskasta. Joogin ja hänen tanskalaisen avustajansa konkreettiset demonstraatiot olivat kieltämättä kiinnostavia, mutta eivät varmaankaan antaneet paljonkaan niille, jotka olivat jo ko. asioihin ennenkin perehtyneet. Ja näitä oli varmasti valtaosa paikalla olijoista.

Parhaiten tämäntyyppisen kokeilutilanteen antamaan haasteeseen pystyi vastaamaan Record Singers, joka on melko ainutlaatuinen ilmiö Suomen perinteisesti avantgardeköyhässä kulttuuri-ilmapäässä. Record Singers, lauluyhtye joka ei aina laula, (julkaissut LP-levyn ilman levyä sisällä), teatteriryhmä jonka koko elämä on teatteria, kokeellisen saippuaopperan tekijä ja kirjallinen yksikkö (julkaisee satunnaisesti monistemuotoista 'kokoelmaa' hillittömyyksiä nimeltään Record Singers News) sekä riepukulttuurin (mitä se sitten lieneekin) lannistumaton esitaiteilija. Recordsien pystyttämät mahtavat kulissit ja muu tarveaineisto laukaisi osaltaan ihmisiä vapaaseen kanssakäyntiin, nähtiin jopa improvisoituja kohtauksia aidon happeningin tyyliin. Recordseihin kuuluvista taiteilijoista on epäilemättä graafikko Outi Heiskanen se kantava voima, joka tässä tilaisuudessa kuten muulloinkin on katalysaattorin tavoin saanut edes osan mielipuolisia ideoita konkretisoitumaan.

Jossain vaiheessa oli tunnelma paikan päällä kypsynyt ihmettelystä tekoihin, mutta vanhemman polven repliikkiyritykset eivät aina saaneet vastakaikua nuoremman polven taholta, absurdeimmillaan tilanne oli eläkeikäisen rouvashenkilön huuhtaessa lähinnä syndikaatin hiljaiselle joukolle päin: MITÄ TE NUORET SITTEN OIKEIN HALUATTE? Kysymys jäi ilmaan, hiljaisuus vastuksena oli ehkä merkki sukupolvien välisestä kuilusta, ehkä erilaisista kommunikaatiokoodista, ehkä jostain muusta. Monien mielialat taisi kiteyttää se tapahtumaa seuranneista, joka laushti: Jos tämä on vastakulttuuria, kulttuurilla ei ole mitään pelättävää. □

KIRJOJA

Merkittävä originaalitutkimus

Lauri Rauhala: Psykkinen häiriö ja psykoterapia filosofisen analyysin valossa. Weilin + Göös 1974.

Jonkin erityistieteen tieteenfilosofinen pohdiskelu johtaa onnistuessaan yleisiin tietoa ja tietämistä koskeviin näkemyksiin ja ratkaisuihin. Tämän takia Rauhalan tutkimuksella ei ole arvoa vain psykoterapian teorioista kiinnostuneille, vaan siitä on hyötyä myös muiden tieteenalojen harjoittajille ja yleensä tieteellisistä näkökannoista kiinnostuneille. Erityisesti teosta kannattaa suositella humanistisesti orientoituneille.

Tieteellinen metodi on sitä tehokkaampi mitä voimakkaampia rajoituksia ja näkökulmavalintoja sen puitteissa joudutaan tekemään. Nämä rajoitukset eivät vain mahdollista metodin konstruotavuutta, vaan ne myös osoittavat minkälaisista ajatuskuvioista metodi on riippumaton. Yleisimmältä kannalta Rauhalan teoksen arvo on siinä että se perustelee psykoterapian materiaalin pohjalta miksi tutkimuksen luonnontieteellistäminen on virheellistä tutkittaessa ihmistä tajuisena olentona. Luonnontieteellinen yleistäminen on virheellinen näkökulmavalinta silloin kun on selvitettävä ainutkertaisen olennon suhde itseensä ja maailmaan, hänen aitoutensa ja epäaitoutensa.

”Vaikka ihmistä on käytännössä ollut pakko tutkia eksistenssikohtaisesti, on luonnontieteellisen ajattelun dominoivan vaikutuksen alaisuudessa samanaikaisesti koko ajan koitettu selittää ainutkertainen koettu maailma neutralisoivien yleisten lakien avulla ja siten menetetty mahdollisuus ymmärtää sitä välittömästi myös eksistenssin todellistumisen muotona.”

Pyrkiessään luomaan psykoterapian yleistä teoriaa käyttää Rauhala lähtökohtinaan hermeneuttista tieteenfilosofiaa, fenomenologiaa, ontologiaa, filosofista antropologiaa ja Heideggerin eksistenssifilosofiaa. Rauhalan tutkimus on pioneerityötä sillä psykoterapian tieteenfilosofia on vasta syntymisvaiheessaan. Tieteellisen pioneerin vaikeudet ovat moninaisia, selvimmistä näistä näkyvät terminologiset ongelmat. Tieteellisen metodin edellyttämät rajoitukset aiheuttavat sen että luonnollisen kielen sanoja ei voida käyttää näiden semanttisen avoimuuden ja siitä aiheutuvien sekaannusten vuoksi. Rauhalan on ollut välttämätöntä luoda käyttökeli-

poinen terminologia psykoterapian tieteenfilosofiaa varten. Tämän terminologian onnistuneisuutta voi käytännölliseltä kannalta arvioida vain psykoterapian ammattilainen. Yleensä vie paljon aikaa ennen kuin jokin terminologia lopullisesti valituu ja vakiintuu.

Lähtökohtana käytettyjen filosofisten suuntausten moninaisuus tuo tutkimukseen sekä terminologista että käsitteellistä raskautta, jota lisää näiden muuntaminen psykoterapian tieteenfilosofiaan sopiviksi. Jos lukija kuitenkin näkee vaivan opetella kymmenkunta peruskäsitettä, niin hän löytää helposti tutkimuksen yllättävän rikkaan ja mielenkiintoisen ajatusmaailman. Jonkinlaisena lisärasituksena on paikoin tarpeeton vierasperäisten sanojen käyttö.

Selitettyään eron luonnontieteellisen, positivistisen tieteenfilosofian ja ymmärtävän eli hermeneuttisen tieteenfilosofian välillä Rauhalta perustelee miksi näistä toisiinsa redusoimattomista tietämistävoista on valittava jälkimmäinen luotaessa psykoterapian tieteenfilosofiaa. Tämän jälkeen Rauhalta tarkastelee minkälaisena ihminen on olemassa psykoterapian kannalta. Hän toteaa ihmisen olevan 'kolmikerroksisen' (aineellisuus, elämä, intentionaalisuus) ja että "ihminen on todellistunut siten, että hän kokee elämyksissään tiettyä mielellisyyttä ja suhtautuu sen avulla maailmaan". Ihmisellä on myös kyky tarkastella omaa tajunnallisuuttaan, tätä kykyä nimittää filosofinen antropologia henkisyudeksi.

Psykoteraapia edellyttää että ihmistä tarkastellaan tajuisena olentona. Rauhalan mukaan tajunnallisuus perustuu intentionaalisuuteen. Psykoteraapia edellyttää jäsentymisen joka etenee mieltämisoperaatioissa ja jäsentävänä periaattina on oivaltuva mielellisyys. Psykoterapian varsinaisina kohteina ovat koetun maailman rakennneosat, joita Rauhalta nimittää merkityssuhteiksi, sellaisia ovat esim. "Isäni on tyranni" ja "Esimieheni on ymmärtäväinen". Psykkinen häiriö todetaan koetun maailman merkityssuhteissa. Terapeutin tehtävänä on merkityssuhteiden korjaaminen, oikaiseminen ja realisointi.

"Koettua maailmaa voidaan tarkastella merkityssuhteiden sisällöllisesti erotettavien kehitysvaiheiden ja tajunnan strukturaalisten vaiheiden historiallisuutena." Tätä ajatusta pidän Rauhalan teorian kulmakivenä. Kun ihmistä tutkitaan tajuisena olentona, niin ihmistä ei voida irrottaa omasta historiastaan — ihmisen jonkinhetkistä tilaa ei voida ymmärtää ellei tunneta hänen menneitä tilanteitaan. Samankaltainen tilanne joka toisen ihmisen suhteen merkitsee psykkinä häiriötä, saattaa toisen suhteen olla terve ja merkityksellinen. Luonnontie-

teellisten menetelmien toistettavuusvaatimus on mahdoton ihmisen suhteen, joka oivaltavasti etenee uusiin ymmärtämissuhteisiin. Kunakin hetkenä ihminen on oman historiansa tuote, siksi ihmistä tutkittaessa ei voida etsiä yleisiä lainalaisuuksia, vaan niiden sijasta on etsittävä ainutkertaisuutta. Tämä metodinen näkökulmanvalinta tekee Rauhalan tutkimuksesta merkityksellisen kaikille humanistisille tieteille. — Kummallista kyllä Rauhalalta on jäänyt huomaamatta vastaavanlaiset teoreettiset kehitetyt, joita on tehty historianfilosofiassa ja estetiikassa.

Erottamalla omiksi tasoikseen "aktit", joissa mielenanto ilmenee, ja mielenannon perustana olevat merkityssuhteet ja näiden suhdejärjestelmät eli horisontit, asettaa Rauhalta teoreettisen peruskoordinaation terapeutille tilanteelle. "Horisontit ymmärtämisen strukturaalisina ehtoina vaihtelevat selkeistä käsitejärjestelmistä diffuuseihin tunnetiloihin." Horisonttien ei välttämättä tarvitse olla tiedostettuja, eikä Rauhalta myöskään katso että psykoterapia välttämättä edellyttää tiedostamista. Tärkeintä on horisonttien selkeys ja adekvaattisuus, ei niiden tiedostuneisuus. Tämä on raikas ajatus kulttuurissa, jossa tiedostamisesta on tehty itseisarvo.

Rauhalan teos on tärkeä originaalitutkimus, joka mahdollistaa erittäin tarpeellisen keskustelun luonnontieteellistävän ajattelun häittävien vaikutuksista. Oltiin karakterisoivaa käydä tätä keskustelua psykkinä häiriötyneisyyttä koskevan materiaalin puitteissa.

Markku Graae

Köyhät ja mykät

Danilo Dolci: *Tulevaisuuden luomisesta*. Tammi 1974

Sisälialainen Danilo Dolci ei tyytynyt pysyttelemään sellaisessa poliittisessa järjestelmässä, jonka toiminta oli hänen mielestään puolueiden keskinäisen valtataistelun mädättämä. Hän lähti yksin Sisilian köyhimmälle alueelle, Mafian tukahduttamien ja lahjomien ihmisten luo.

Dolci näki sellaisen rauhanliikkeen itsepetoksen, jonka toiminta ei ollut kosketuksessa konkreettisiin taloudellisiin ja sosiaalisii ongelmiin työskenteleihin yhdyskuntiin. Hän on luonut toimivia vaihtoehtoja taloudelliselle riistolle ja sosiaaliselle väkivallalle.

Dolci tunsi, että sellainen koulutus, joka käsittelee yhteiskunnallisia ristiriitoja, ei ole mahdollista, ellei koulu itse muodostu yhdyskunnasta, jossa riiston kohteet joutuvat elämään. Hänen koulussaan

epäkohtia tiedostetaan yhdessä ja valtajärjestelmää muutetaan paikalliselta tasolta lähtevällä poliittisella toiminnalla.

Dolci tajusi, että yhteen kokoontuneiden ihmisten ryhmä jää sisänpäinkääntyneeksi ja -lämpiäväksi mahoksi puuksi, ellei ryhmän avoimuus suuntaudu jäsenten elinehtoihin ja toiminta keskitytään hedelmöittämään keskinäisen dialogin avulla työsuhteiden uudistamista, jotka muuttaisivat yhteiskunnan valtakurimukseen lukitun historiallisen tilanteen. Hän kokosi yhteen kaikkein köyhimmät, ne, joilla ei enää ollut mitään toiveita vallan suhteen. He ryhtyivät keskustelemaan yhdessä siitä tilanteesta jonka jakoivat. He alkoivat toimia yhdessä ja osallistuivat uudella päättävyydellään sen korruption murtamiseen, joka oli jo unohtanut heidät.

Dolcin mielestä demokraattinen järjestelmä oli vain peitenimi fasismin väkivallan ja rikosten jatkamiselle. Danilo, Leonardo, Rosario, Ignazio, Gino... ovat ymmärtäneet, että yhteiskunnallinen tasa-arvo jää iskulauseeksi jollei yhdiskunnan ongelmia ratkota yhdessä sellaisessa oppimis- ja suunnittelutilanteessa, jonka tulokset yritetään poliittisesti alueella toteuttaa. Suunnittelun liittäminen yhteisten ristiriitojen ja tavoitteiden ja menettelytapojen tiedostamiseen on ainoa demokratian tae. Sekä itsekasvatus, keskustelu, että yhteistoiminta liittyvät käytännössä yhdiskunnan vallankäyttöön ja päättökenttään.

Dolci ei rynnännyt Sisiliaan lähetyssaarnaajana eikä pyhimyksenä. Hän piti niin vähän melua itsestään, ettei edes Mafia huomannut nitistää häntä — pian hänellä olikin jo kansainvälinen maine, eikä häntä enää niin vain kyetty panemaan tappolistalle.

Dolci on pyrkinyt vastaamaan omalla työllään jokaista kehitysaluetta ja -maata koskevaan kysymykseen: ”Miten jonkin alueen muutos olisi mahdollista niin kauan kuin suurin osa väestöstä ei voi vaikuttaa asioihin, kärsii työttömyydestä tai tekee töitä jotka eivät ole oikeastaan todellisia töitä?” Taloudelliseen riistoon liittyy myös tiedollinen väkivalta. Köyhät ihmiset ovat myös mykiksi vaiennettuja ihmisiä. Dolcin pedagogia perustuu kokemukseen siitä, että *vasta kun ihmiset havaitsevat omassa elämäntilanteessaan muutoksen mahdollisuuden, he tahtovat tiedostaa tilanteensa.*

Dolcin kasvatus-talous-yhdyskuntakäytäntö liittyy läheisesti eräisiin 60-luvulla syntyneisiin muihin yhteisökasvatuksen hankkeisiin. Yhdysvaltojen slumeissa muodostui mustien omia yhdyskuntakouluja.. Vietnamin buddhalaisen rauhanliikkeen sosiaalisen jälleenrakennuksen koulu perustettiin.. Freire toteutti Brasiliassa aikuisten lukutaito-ope-

tusta poliittisen tiedostuspedagogiansa yhteydessä ja karkoituksensa jälkeen yritti viedä Chilessä läpi sellaista maareformia, jossa osuustoiminta, koulu ja yhteinen demokraattinen päätöksenteko eivät eriytyisi toisistaan. Tämä pedagogia on ennen kaikkea käytännön pedagogiaa. Gandhin, Schweitzerin ja Kingin työtä väkivallattomien menetelmien kehittämiseksi ja yhdistämiseksi sorrettujen olosuhteisiin jatketaan yhä vielä. Dolcin ja Freiren toteuttama ajatus *koulun, osuuskunnan ja poliittisen toiminnan yhteydestä* samat olosuhteet jakavassa yhdiskunnassa on ehkä tärkeimpiä kehitysaluiden ja -maiden aikuiskasvatuksen, taloudellisen yhteistoiminnan ja poliittisen itsenäisyyden ja tasa-arvoisuuden kehittämiseksi viime aikoina syntyneitä uudistummalleja.

Dolci ja Freire ovat sitä mieltä, että riiston tiedostamiseen kuuluu itse *tiedostamisen etuoikeuden* tajuaminen. Etuoikeus on jaettava pyrkimällä itse toteuttamaan sen asettamat vaatimukset yhdessä riistettyjen ihmisten kanssa konkreettisissa elinolosuhteissa. *Opettaminen ei ole mahdollista, ellei itse jaa niitä konkreettisia olosuhteita, joissa sorretut elävät.* Tämä muuttaa opetuksen manipulatiivisen luonteen, ja vapauttaa opettajan ja oppilaat yhteiselle tiedostuksen ja toiminnan tielle. (Ks. esim. Paulo Freire: *Pedagogy of the Oppressed*, Penguin 1972, tai *Kulturell Kamp för Frihet*, Gumnessons 1974.)

Dolcin ja Freiren toiminnan merkitys kerskuklutuksen yhteiskunnille on kahdensuuntainen. Toisaalta riistosuhteemme kehitysmaihin on *lisääntynyt* kehitysavun aikana. Tarvittaisiin siis sellaisia koulutuksellisia, taloudellisia ja poliittisia menetelmiä, jotka eivät enää lisäisi omaa valtaamme, vaan antaisivat kehitysmaille mahdollisuudet todelliseen omavaraisuuteen. Toisaalta teknologinen kehitys ilmenee meillä erittäin voimakkaana keskittymisilmiönä. Jos esim. Suomesta ei tulisiakaan EEC:n kehitysmäa, niin ainakin Itä-Suomi ja Lappi ovat jo saaneet tuntea kehitysaluiden taloudellisia ja henkisiä kiroja. Syrjäalueiden voimat imetään valta-alueiden käyttöön. Kehitysalueongelmat on kyllä poliittinen keskustelukapula, jolla hämätään pois itse kapitalismin ydinongelmista ja pilkitään syrjäalueiden hapettomista järivist äänisaalista.

Tässä tilanteessa Dolceilla ja Freireillä olisi paljonkin tekemistä. Kuka tietää, ehkä Jussi, Paavo, Elli, Matti... hyvinkin pitäisivät puoliaan: perustaisivat vanhasta kansakoulusta kulttuurikeskuksen, nyhtäisivät nuorat pakettipelloiltaan, pakottaisivat kunnan virkamiehet kuuntelemaan todella yhteisiä asioita?

Jorma Eronen

KESKUSTELUA

Raimo Väyrysen artikkeli "Ympäristönsuojelu ja taloudelliset mekanismit", joka julkaistiin numerossa 2/75, on saanut lukijat liikkeelle. Oheisena pari kommenttia sekä Väyrysen vastaus niihin.

Mikä saastuttaa

Katsauksen viime numerossa (s. 18) Raimo Väyrynen sanoo: "biologisen hapenkulutuksen mukaan mitattuna Suomessa teollisuuden vesistöjä saastuttava vaikutus oli 91 % kokonaisvaikutuksesta — josta puunjalostusteollisuuden vaikutus yksinään oli 75 % — kun taas väestökeskusten saastutusosuudeksi jäi vain 9 %; toisin sanoen teollisuus saastuttaa, eivät yksityiset veronmaksajat".

Tämä kuulostaa tahalliselta vääristelyltä ja alimman luokan demagogialta. Vaikka arviot vaihtelevatkin, yksikään asiantuntija ei sentään liene esittänyt suhdelukua 91:9 kuvaamaan teollisuuden ja asutuksen jätevesien vaikutusta.

Käsillä on ilmeisesti malliesimerkki siitä, kuinka vaikeata on verrata toisiinsa kahta erilaista asiaa ja kuinka yhden tiedonalan käsitemaailma ei avaudu toisen alan edustajalle. Esimerkkiä kannattaa tämän vuoksi tutkia tarkemminkin.

Väyrynen välttää tavallisimman salakarin, jätevesikuutioiden vertailun. Moni muu on takerunut jo tähän, huolestumaan siitä, kuinka monta kuutiota **vettä** joutuu vesistöihimme.

Biologisella hapenkulutuksella tarkoitetaan tavallisesti sitä happimäärää, jonka veteen tullut aine kuluttaa viikossa tai viidessä vuorokaudessa. Happea kuluu, kun orgaaninen aine hajoaa. Teollisuudesta tulee mm. nollakuitua ja ligniiniä, asutuksesta mm. vessapaperia. Orgaanista ainetta syntyy myös, kun fosforin lannoittama vesi kasvatetaan levää. Fosforia tulee mm. ulosteistamme, pesuaineistamme ja puunjalostusteollisuudesta.

Suhdeluku 91:9 saattaa hyvinkin kuvata nollakuidun ja vessapaperin suhdetta. Mutta fosforin osalta suhde on lähinnä 1:2.

Arvioidaan, että gramma fosforia kerran käytettynä kasvattaa 150 grammaa orgaanista massaa. Kun lasketaan toisaalta teollisuuden, toisaalta asutuksen kokonaiskuormitukset yhdistämällä pimaarisen orgaanisen aineen ja fosforin kasvataman sekundaarisen aineen aiheuttamat kuormitukset, päädytään suunnilleen suhteeseen 2:1. Tämän mukaan asutuksen osuus on kolmannes koko kuormituksesta (Pertti Heinosen juuri ilmestyneen kirjan "Vesiensuojelun ja vesistötutkimuksen perusteita" mukaan viemäroidyn asutuksen osuus on 33,8 %).

Päästöä seuranneen viikon aikana tosin mikään ylläkuvatuista ilmiöistä ei juuri ehdi tapahtua. Nollakuitu, ligniini ja vessapaperi tuskin muuttuvat miksikään, ja fosforin kasvattama levä elää vielä eikä kuluta happea. Välitön hapenkulutus johtuu lähinnä liuenneista orgaanisista aineista,

joita on molemmissa jätevesissä. Niiden suhde voi olla 91:9, mutta se ei kuvasta kokonaiskuormitusta.

Hitaasti hajoavaa orgaanista ainetta tulee puunjalostusteollisuudesta valtavasti enemmän kuin asutuksesta. Tämä seikka lisää teollisuuden syntikuormaa. Toisaalta järvi on hajoamisen ja hapenkulutuksen jälkeen voinut lopullisesti parantua orgaanisesta kuormasta, joka on vetenä ja hiiliidioksidina liittynyt luonnon kiertoihin. Mutta fosfori voi olla todellinen perisynti, joka kasvat-
taa yhä uudelleen orgaanista massaa senkin jälkeen kun päästöt on lopetettu. Tämä taas lisää asutuksen syntikuormaa. Usein päädytäänkin käsitykseen, että asutus ja teollisuus ovat vesiemme pilaajina suunnilleen yhtä tärkeitä.

Tarkastelua voidaan edelleen jatkaa. Puunjalostusteollisuuden jäte on pääasiassa orgaanista. Koska vesissämme on hyvin vähän sen hajottajien tarvitsemia mineraaleja, tämä jäte yksinään hajoaa hitaasti eikä välttämättä ole vakava uhka happitaloudelle. Mutta jos samaa vettä lannoitetaan asutuksen jätteillä, hajottajilla on sekä leipää että särvintä, ja happi kuluu nopeasti. Kumpaa on enemmän syytettävä kahdesta erilaisesta jätteestä, jos pahimmat tuhot syntyvät niiden yhteisvaikutuksesta?

Teuvo Suominen

Lahmaajat saastuttaa

Katsauksen viime numerossa (2/75) Raimo Väyrynen tunnustautuu sen näkemyksen kannattajaksi että "teollisuus saastuttaa, eivät yksityiset veronmaksajat". Minusta taas aivan yhtä pätevin ja pätevämminkin perustein juuri kuluttajat ovat samalla saastuttajia (myös vientiteollisuuden osalta välillisesti, vientituotteisiin vaihdettujen tuontitavaroiden kuluttajina, ja yhtä hyvin, tapahtu-
koonpa kulutus yksilöllisesti tai kollektiivisesti).

Eikä mielestäni ole "soveltamiskelpoista taloustieteellistä perinnettä" se että "niukoista luonnonvaroista peritään erityinen lisävero". Lisäveroa olisi sensijaan perittävä toisarvoista kulutusta palvelevalta teollisuudelta. Varsinkin kun valtaosa kuluttajista puoluekannasta riippumatta kuluttajina on asenteiltaan pikkuporvareita.

Käsitykseni mukaan ei myöskään ole järkevää torjua julkisilla varoilla yritysten aiheuttamia ympäristövaurioita tai korvata yritysten ympäristönsuojelukustannuksia, noin vain yleensä. Tässäkin yhteydessä on tehtävä selvä ero perusteellisuuden ja toisarvoisia tarvikkeita valmistavan teollisuuden välillä. Vain edellinen ansaitsee saada tukea julkisista varoista.

Erottelu tosin on mahdollista vain kotimarkkinateollisuuden kohdalla. Vientiteollisuudesta kun ei tiedä mikä osa siitä valmistaa perustarvikkeisiin ja mikä eri asteisiin ylläsyystavaroihin vaihdettavia tuotteita. Niinpä tämän osalta ei myöskään ole aihetta korvauksiin.

Edellä mainittuja teollisuuden luokitteluja ei tietenkään tarvitse tehdä, jos toteutetaan täydellinen tuonti-, tuotanto- ja kulutussäännöstely.

Väyrynen suositaa, että olisi pyrittävä siihen että "yritykset maksavat ympäristönsuojelukustannukset voitoistaan" tai että julkisyhteisöt kattavat osan menoista kiristämällä yhtöverotusta. Hän tosin itsekin toteaa että päätösten toimeenpano olisi taloudellisten valtasuhteiden ja taloudellisen ja poliittisen vallan kytkentöjen vuoksi hyvin epävarmaa. Pääasia kuitenkin on mielestäni se, että jos kulutusrakenteen annetaan kehittyä nykyiseen suuntaan, ympäristönsuojeluun ei yksinkertaisesti ole millään konstilla irroitettavissa riittävästi taloudellisia tai inhimillisiä voimavaroja. Eikä käytettävissä raaka-aineita tai energiaa. Varsinkin kun kovin teknispitoinen suojeleminen itsekin aiheuttaa suojelun tarvetta.

Nykyisin alkaa jo olla tiedossa, että ainoa pätevä resepti ympäristön suojelemiseksi on tämä: lahmaus on lopetettava. Ja tähän pääsemiseksi on käytettävissä lähinnä edellä jo mainitut keinot (lisävero ylellisyysteollisuudelle + tukea kotimarkkina-perusteollisuudelle tai tuonti-, tuotanto- ja kulutussäännöstely, jolloin jälkimmäisessä vaihtoehdossa tasaustoimenpiteitä tarvitaan vain sosiaalisen perusteen). Tällöin ei myöskään tarvitse kantaa huolta kansainvälisestä kilpailukykyä. Tätä kun vaatii vain kansainvälisellä tuhlautasolla pysyttelemisen halu.

Päätösten teko ja toimeenpano taas riippuu ihmisten poliittisesta valvutuneisuudesta (tiedoista ja asenteista). Ja tämä pitää paikkansa yhtä hyvin suunnitelma- kuin markkinataloudenkin maissa. Myös sosialistinen/kollektiivinen nurkkakuntaisuus ja bisnesetuihu on mahdollista. (Väyrynen käyttää harhaanjohtavasti vastakohtaparina suunnitelmataloutta ja kapitalismia. Myös suunnitelmatalous on yleensä kapitalismia, vaikkapa valtio- tai kommuunikapitalismia.)

Tuhlausta suosivat asenteet ovat itse asiassa aika luonnollisia siellä missä hyvin monen ihmisen toimeentulo on riippuvainen korkeasta keskimääräisestä kulutustasosta. Ja kansainvälinen kilpailukykykin on todella tärkeä asia silloin kuin lahmaus sallitaan.

Mene tiedä pisimpänä kantona kaskessa voi kuitenkin olla ase- sekä avaruus- ja muu arvovaltateollisuus. Ne kun eivät tarvitse edes kansalaisten ostokykyä. Tai yleensä yksityisiä kuluttajia. Niille riittää meritokraatit suojelujoukkoi-

Pekka Westerinen

Vesienpilaajista ja säännöstelystä

Teuvo Suomen kommentti on luonteeltaan pääosin tekninen ja kohdistuu esittämiini lukuihin yhtäältä teollisuuden ja toisaalta asutuksen vesistöjä pilaavasta vaikutuksesta. Hän paljoksuu esittämäni suhdelukua 91:9. Tämä luku kuvaa liuenneiden orgaanisten aineiden vesistöjä kuormittavaa vaikutusta, joka ei kuitenkaan Suomen mielestä kuvasta kokonaiskuormitusta ja on sen vuoksi harhaanjohtava. Näin varmaan onkin, mutta toisaalta esittämäni johtopäätöstä teollisuudesta suurimpana vesienpilaajana ei ole syytä muuttaa, vaikka tarkastelun kohteeksi otetaan muutkin kuin orgaani-

set aineet. SITRAn selvityksen mukaan vesistöjen happea kuluttava kokonaiskuormitus jakaantuu teollisuuden ja asutuksen kesken suhteessa 81:19 (näitä lukuja on tarkemmin esitetty mm. julkaisussa Haila, Ryyänen & Saraste: *Ei vettä rantaa rakkaampaa*. Tapiola 1971, ss. 30–31). Myönnän Suomen kommentin oikeutuksen, mutten hyväksy sitä näkemystä, että esittämäni suhdeluku 91:9 olisi 'tahallista vääristelyä ja alimman luokan demagogiaa'.

Pekka Westerisen kommentti liikkuu yleisemmällä ja periaatteellisemmalla tasolla. Hänen keskeinen näkemyksensä on se, että vain perusteollisuus ansaitsee yhteiskunnan tukea, kun taas toisarvoista kulutusta palveleva tuotanto on saatava tiukempaan valvontaan. Vientiteollisuudelle ei ole myöskään syytä maksaa korvauksia. Lisäksi Westerinen toteaa, ettei yllämainittuja teollisuuden luokitteluja tarvita, mikäli toteutetaan täydellinen tuonti-, tuotanto- ja kulutussäännöstely. Jälkimmäinen säännöstelyn laji haikahtaa liialliselta intoilulta, sillä toteuttamalla tuonti- ja tuotantosäännöstely (mitä sillä sitten tarkoitettaneenkin) vaikutetaan itse asiassa jo sängen voimakkaasti kansalaisten kuluuskäyttäytymiseen. Näin luodaan myös keinoja, joilla voidaan estää kulutusrakenteen muuttuminen yhä 'lahmaavampaan' suuntaan.

Keskeinen kysymys on kuitenkin se, missä olosuhteissa tällaiset sääntelytoimenpiteet ovat mahdollisia. Selvää joka tapauksessa on, että Westerisen kaavailemat säännöstelyn lajit edellyttävät valtiotavallan huomattavasti suurempaa valvontavaltaa ulkomaankauppaan ja tuotantoelämään nähden kuin mitä nyt on asianlaita. Tämä taas merkitsee suunnitelmatalouden toteuttamista, jonka vasemmostopuolueet ovat ottaneet tavoitteekseen. Minusta vastakkainasettelu suunnitelmatalous vs. kapitalismin anarkia on edelleenkin kelvollinen jako, vaikka P. W. toteaaakin sen harhaanjohtavaksi. Silti en kuitenkaan halua kieltää sitä, etteikö Westerisen väite sosialistisesta/kollektiivisesta nurkkakuntaisuudesta ja bisnesetuilusta saattaisi tietyissä olosuhteissa pitää paikkaansa, sillä eihän mikään ole täydellistä; eivät edes suunnitelmatalous ja sosialismi!

Raimo Väyrynen

Vallattomuuden teoriaa ja käytäntöä luomassa

ANARKIA

anarkistinen puolivuosisjulkaisu. Ensimmäinen numero ilmestynyt. Kakkonen ilmestyy loppusyksystä.

Tilaukset os: Anarkia c/o J. Olavinen, Oikokatu 2 A 19, 00170 Helsinki 17. Puh. 651 637 tai 636 924.

Katsaus 4 • 75

Sisältö:

JUSSI RAUMOLIN	3	Hermann Hesse ja 1920-luvun kirjallisuuden ajankohtaisuus
KARI PALONEN	8	Aatekriitikon ”rooli”
ANSSI PAASIVIRTA	12	Elämisen laadusta
ORA PATOHARJU	18	Ympäristöongelmat ja tila Helsingin seudulla
KAJ NYMAN	20	Ongelmien ratkaisusta
ULLA SINKKANEN	22	Vastakulttuuria vai ei
MARKKU GRAAE	23	Merkittävä originaalitutkimus
JORMA ERONEN	24	Köyhät ja mykät
	26	Keskustelua: Teuvo Suominen — Pekka Westerinen — Raimo Väyrynen

Liitteenä Kriittisen Korkeakoulun syksyn ohjelma (keskiaukeamalla)